

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΚΙΟΛΕ

Βοηθού τῆς Ἐδρας

Βυζ. Ἀρχαιολογίας

«ΑΡΑΤΕ ΠΥΛΑΣ...» ΨΑΛΜ. 23 (24), 7...,
ΜΙΑ ΠΡΩΤΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΕΠΙΒΙΩΣΙΣ.

Εἰς πολλὰς περιοχάς τῆς Ἑλλάδος διατηρεῖται μέχρι σήμερον ἐν πολὺ γνωστὸν πασχαλινὸν ἔθιμον μετά τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ εὐαγγελίου τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας, δὲ ιερεὺς, πρὶν εἰσέλθει ἐκ νέου εἰς τὸν ναὸν διὰ τὴν πρώτην πασχαλινὴν λειτουργίαν, ἰσταται πρὸ τῆς κλειστῆς θύρας τοῦ ναοῦ, κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας τὸ ὄντιον Εὐαγγέλιον καὶ διαμείθεται τότε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας κρυμμένου, συνήθως ἐνδὸς τῶν ψαλτῶν ἡ ἐπιτρόπων τῆς ἐνορίας, δὲ κάτωθι διάλογος βασιζόμενος εἰς τοὺς στίχους τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ: Λέγει δὲ ιερεὺς, στεντορείᾳ τῇ φωνῇ: «Ἄρατε πύλας, ἄρατε, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης», ἐρωτᾷ ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐντὸς τοῦ ναοῦ «Τίς ἐστιν οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης;» καὶ ἀνταπαντᾷ δὲ ιερεὺς: «Κύριος δυνατός, Κύριος κραταίος, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ». Ὁ διάλογος αὐτὸς ἐπαναλαμβάνεται τρεῖς φοράς. Κατὰ τὴν τελευταίαν δὲ ἀπάντησιν, δὲ ιερεὺς δίδων λάκτισμα εἰς τὴν κλειστὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας προσθέτει: «Νά, αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης» καὶ εἰσέρχεται θριαμβευτής εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ μετ' αὐτοῦ δὲ λαός¹.

1) Ἀλλος τὸ ἔθιμον γίνεται τὴν νύκτα τῆς Μ. Παρασκευῆς πρὸς τὸ Μ. Σάθθατον μετὰ τὸ πέρας τῆς περιφορᾶς τοῦ Ἐπιταφίου. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῆν τὸ ἔθιμον ἀναφέρεται εἰς τὴν εἰς Ἀδου Καθοδὸν τοῦ Χριστοῦ κατ' ἐπιδρασιν τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου (C. TISCHENDORF, Evangelia Auctoyphepha, Lipsiae 1853, σ. 301 κεξ.). Πρθλ. K. I. MEPENTITH, «Ἄρατε πύλας...». Θρησκειολογική, φιλολογική καὶ γλωσσική ἀνάλυσις καὶ

Οἱ ἀνωτέρῳ στίχοι τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ ἡδη ἀπὸ τοῦ 2ου αἰώνος, ὡς θὰ ἴδωμεν, κατενοήθησαν ὡς προφητεία τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀναστάντος εἰς τὸν οὐρανόν. Τὸ πασχαλινὸν αὐτὸ δὲ ληγητικὸν ἔθιμον ἀναπαριστᾷ, ὡς πιστεύομεν, ἀκριβῶς αὐτὴν τὴν στιγμὴν τῆς διελεύσεως τοῦ Ἰησοῦ διὰ τῶν οὐρανίων πυλῶν, τὰς δποὶας συμβολίζουν ἐδῶ ή θύρα τῆς ἐκκλησίας, ἐνῷ δὲ ιερεὺς καὶ δὲ ἐντὸς τοῦ ναοῦ κρυμμένος λαμβάνουν ἀντιστοίχως τὴν θέσιν τῶν συνοδευόντων τὸν Ἰησοῦν ἀγγέλων κατὰ τὴν ἐκ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν πορείαν Αὐτοῦ, καὶ τῶν οὐρανίων πυλωρῶν.

Γεννᾶται δημος τὸ ἐρώτημα κατὰ τὸ ἔθιμον αὐτὸ γίνεται μνεία τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν Ἐγερσιν Αὐτοῦ, ἐνῷ δὲ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον του, τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τοποθετεῖ χρονικῶς τὴν Ἀνάληψιν τεσσαράκοντα ἡμερας μετὰ τὴν Ἀνάστασιν. Ἡ ἱστορικὴ δὲ αὐτὴ σειρὰ τῶν γεγονότων ἔχει ἡδη ἀπὸ τοῦ τετάρτου αἰώνος ἐπικρατήσει καὶ λειτουργικῶς².

Τὴν ἀπάντησιν θὰ ἀναζητήσωμεν ἐπισκοπούντες ἐν συντόμῳ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, πατερικὰ καὶ ἀπόκρυφα τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων καθὼς καὶ λειτουργικὰ κατάλοιπα τῆς παλαιοτάτης ἐκκλησίας καὶ μερικὰς παραστάσεις, αἱ δποὶα ἔχουν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπηρεασθῇ ἐκ τῆς στενῆς συσχετίσεως τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐκ τῆς ἔξηγήσεως τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ, ὡς προφητείας τοῦ τελευταίου γεγονότος τοῦ ἐπιγείου θίου τοῦ Θεανθρώπου. Ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ δὲ τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων, Ἀναστάσεως – ስτηλήψεως καὶ ስτηλήψεως – 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ, προῆλθεν, ὡς πιστεύομεν, τὸ πασχαλινὸν ἔθιμον τοῦ «Ἀρατε πύλας...». Τοῦ ἔθιμου αὐτοῦ δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐδῶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἔξελιξιν, τὰς τυχόν παραλλαγὰς καὶ διαφόρους

ἔρμηνεια τοῦ Ψαλμοῦ 23 (24), 7-10, ἐν Πανηγυρικῷ τόμῳ ἐπὶ τῇ 1400ῃ ἀμφιετηρίδι τῆς Ιερᾶς Μονῆς τοῦ Σινᾶ, ἐν Ἀθήναις 1971, σ. 179 κέξ.

2) Πρβλ. V. LARRAÑAGA, L' Ascension de Notre-Seigneur dans le Nouveau Testament, Rom 1938, σ. 57. G. KRETSCHMAR, Himmelfahrt und Pfingsten, ἐν Zeitschrift für die Kirchengeschichte 66 (1954), σ. 209. L. DUCHESNE, Origines du culte chrétien, Paris 1925, σ. 253. W. K. LOWTHER CLARK (ἐκδ.), Liturgy and Worship, London 1943, σ. 208. G. DIX, The Shape of the Liturgy, London 1953, σ. 358. A. A. McARTHUR, The Evolution of the Christian Year, London 1953, σ. 152 κέξ. G. KUNZE, Die gottesdienstliche Zeit, ἐν Leiturgia 1 (1954), σ. 452.

έρμηνείας αυτού. Τοῦτο είναι ἔργον λαογράφου. Ἡμεῖς θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὸ νὰ διασφήσωμεν τὸν λόγον τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὴν Ἀνάληψιν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, παρὰ τὴν ἐπίσημον κανονικήν, ἴστορικήν παράδοσιν τῆς χρονικῆς σειρᾶς τῶν δύο γεγονότων.

Ἡ παράδοσις περὶ μεσολαβήσεως μεταξὺ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναλήψεως μακροῦ χρονικοῦ διαστήματος διεμορφώθη πολὺ ὑστερον καὶ σταδιακῶς εἰς τὴν Κ. Διαθήκην. Ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς εἰς τὸ πρῶτον θιθλίον του ὡς καὶ οἱ ὑπόλοιποι εὐαγγελισταὶ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος οὐδὲν γνωρίζουν περὶ τῆς παρεμβολῆς μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων τεσσαράκοντα ἡμερῶν, συμβολικοῦ ἀριθμοῦ τόσον συνήθους εἰς τὴν Βίβλον.³⁾

Διὰ τὸν Ἀπόστολον τῶν Ἐθνῶν, τοῦ δποίου αἱ ἐπιστολαὶ εἰναι τὰ πρωτότερα κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης, δ „Χριστὸς ὁ ἀποθανὼν μᾶλλον δὲ ἐγερθείς“ (Ρωμ. 8, 34a) εἰναι δ ὑπερυψωθεὶς⁴⁾ ὑπὸ τοῦ Πατρός «καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἔξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς δνόματος δνόμαζομένου...» (Ἐφ. 1, 20b-21), δθεν καὶ θὰ ἐπανέλθῃ «μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐν πυρὶ φλογός» (2 Θεσ. 1, 8) κατὰ τὴν Δευτέραν Παρουσίαν. Ὁ Παῦλος δὲν μᾶς λέγει οὕτε πῶς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν δ Χριστὸς οὕτε πῶς ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανόν. Τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα παραμένουν μυστηριακὰ διὰ τὸν Ἀπόστολον τῶν Ἐθνῶν καὶ στενότατα μεταξὺ τῶν συνδεδεμένα, ταυτίζομενα χρονικῶς. Εἰναι δύο φάσεις τοῦ συμβάντος «τῆς ὑπερυψώσεως» τοῦ «Γίοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ἐκ τοῦ Ἀδου εἰς τὸν οὐρανόν⁵⁾. Τοῦτο γίνεται σαφέστερον ἐκ τῆς μὴ παρεμβολῆς μεταξὺ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναλήψεως ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάντος, ἀλλὰ ἀκριβῶς μετά τὰ δύο αὐτὰ γεγονότα· οὗτω γράφει πρὸς τοὺς Κορινθίους... Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς, καὶ... ἐτάφη, καὶ... ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ... ὥφθη Κηφᾶ, εἰτα τοῖς δώδεκα... ἐσχατον δὲ πάντων ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι ὥφθη κάμοι» (1 Κορ. 15, 1-9). Ἐδῶ παρατίθενται τὰ γεγονότα θάνατος, ἐνταφιασμός, ἀνάστασις, ἐμφανίσεις εἰς τὸν Κηφᾶν καὶ τοὺς Δώδεκα κ.λ.π. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ σειρὰν τῶν γεγονότων ἐντάσσει

3) Περὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς παραδόσεως τῶν 40 ἡμερῶν θλ. V. LARRAÑAGA, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 567 κέξ., 603-604 καὶ 611.

4) Πρβλ. Φιλ. 2, 8-11.

5) Πρβλ. Ρωμ. 10, 6-7, Ἐφ. 9-10, 1 Πετρ. 3, 21-22.

χωρίς ουδόλως νά την διακρίνη τῶν ὑπολοίπων καὶ την ἴδικήν του ἐμπειρίαν παρὰ τὴν Δαμασκόν, συμβᾶσαν πολὺ ἀργότερον τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ (Πραξ. 9, 1-9)⁶. Ο Παῦλος λοιπὸν οὐδὲν γνωρίζει περὶ μεσολαθήσεως οἰουδήποτε χρονικοῦ διαστήματος μεταξὺ Ἀναστάσεως καὶ Ἀναλήψεως. Κατ' αὐτὸν δὲ Ἰησοῦς ως ἀναστάς εὑρίσκεται εἰς τὸν οὐρανόν.⁷

Οι εναγγελισταὶ δὲν περιγράφουν αὐτὸν τὸ περιστατικὸν τῆς Ἀναστάσεως, ἀλλ' ἀναφέρονται ἐμμέσως εἰς αὐτὸν διὰ τῆς ἀφηγήσεως τῆς ἐπισκέψεως τῶν Μυροφόρων εἰς τὸ «κενὸν μνημεῖον». Διαχωρίζουν δμως σαφῶς αὐτὴν τῆς Ἀναλήψεως, διὰ τῆς παρεμβολῆς μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάντος. Καὶ πάλιν δμως τὸ μεσολαθόν μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων διάστημα δὲν εἶναι ἐπακριθῶς καθωρισμένον οὔτε μεγάλον. Κατὰ τὸν Ἰωάννην (20, 1-18), ή Ἀνάληψις συντελεῖται τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνήν⁸, ή δοπία ἥλθε «τῇ... μιᾷ τῶν σαββάτων... πρωῒ σκοτίᾳς ἔτι οὖσῃς εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ βλέπει τὸν λίθον ἥρμένον ἐκ τοῦ μνημείου, τρέχει οὖν καὶ ἔρχεται πρὸς Σίμωνα Πέτρον, καὶ λέγει αὐτοῖς· ἦραν τὸν Κύριον ἐκ τοῦ μνημείου, καὶ οὐκ οἴδαμεν ποῦ ἔθηκαν αὐτὸν» (20, 1-2). Ο Πέτρος «καὶ ὁ ἄλλος μαθητής» ἔρχονται εἰς τὸ μνημεῖον, διαπιστῶν τὸ γεγονός τῆς ἐκ νεκρῶν Ἀναστάσεως τοῦ Διδασκάλου, καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τοὺς ὑπολοίπους μαθητάς. Ἡ Μαγδαληνὴ δμως παρέμεινε παρὰ τὸν Τάφον κλαίουσα. Ἐπακουλουθεῖ ή συνομιλία αὐτῆς μὲ τοὺς δύο ἐντὸς τοῦ μνημείου καθημένους ἀγγέλους, ἐνῷ δὲ συνέθαινον

6) Πρβλ. W. MICHAELIS, Die Erscheinungen des Auferstandenen, Basel 1944, σ. 78 καὶ 84.

7) H. SCHRADE, Ikonographie der christl. Kunst, Die Sinngehalte und Gestaltungformen, I. Die Auferstehung, Berlin-Leipzig 1932, σ. 6.

8) W. MICHAELIS, ἐνθ' ἀντ., σσ. 77-81 (Οὗτος θεωρεῖ μόνον τὴν ἐμφάνισιν αὐτὴν τοῦ Ἀναστάντος γενομένην πρὸ τῆς Ἀναλήψεως, ἐνῷ ἀπασιῶ αἱ λοιπαὶ συνέθησαν μετ' αὐτὴν (αὐτόθι, σ. 86 καὶ 89). J. C. DAVIES, He ascended into Heaven, A Study in the History of Doctrine, London 1958, σσ. 50-52. A. M. RAMSEY, What was the Ascension? ἐν Studiorum N.T. Societas Bulletin 2 (1951), σσ. 47-48. A. WIKENHAUSER, Die Apostelgeschichte, Regensburg 1961, σ. 31. Περὶ τῆς ἀποδόσεως τοῦ θέματος εἰς τὴν τέχνην βλ. H. SCHRADE, Zur Noli me tangere der Hildesheimer Bronztür, ἐν Westfalen Hefte für Geschichte, Kunst und Volkskunde 39 (1961), σσ. 211-214.

αὐτά «έστραφη εἰς τὰ ὄπιστα, καὶ θεωρεῖ τὸν Ἰησοῦν ἐστῶτα, καὶ οὐκ ἥδει ὅτι Ἰησοῦς ἔστιν» (20, 14). «Οταν τὸν ἀνεγνώρισε, τὸν προσφωνεῖ ἑθραῖστι φάβθουνί» καὶ τείνει τὰς χεῖρας διὰ νὰ τὸν ἐγγίσῃ. 'Ο Ἰησοῦς τὴν ἀποτρέπει λέγων «μή μου ἄπτου, οὕπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα πορεύον δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ εἰπὲ αὐτοῖς ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν καὶ θεόν μου καὶ θεόν ὑμῶν» (20, 17-18a). Έκ τῆς σειρᾶς τῶν ἀνωτέρω γεγονότων καὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ εἶναι καταφανὲς ὅτι ἡ ἐπιστροφὴ Αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν συντελεῖται τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως μεσολαβοῦντος μεταξὺ τῶν δύο συμβάντων μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος.

'Ο εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος (28, 1-20) περιγράφει τὴν Ἀνάστασιν διὰ τῆς ἐπισκέψεως «Οψέ... σαββάτων» τῆς Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς καὶ «τῆς ἄλλης Μαρίας» εἰς τὸν Τάφον. 'Ακολουθοῦν αἱ ἐμφανίσεις τοῦ Ἀναστάντος εἰς τὰς δύο Μαρίας καὶ τοὺς Ἐνδεκα, οὐδεὶς δὲ λόγος γίνεται περὶ Ἀναλήψεως. Πολλοὶ δμως στηριζόμενοι εἰς τὴν φράσιν «ἄέδοθη μοι πᾶσα ἔξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ [τῆς] γῆς πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη...» (28, 18θ-20) πιστεύουν διὰ δο Ματθαῖος θεωρεῖ τὸ γεγονός τῆς Ἀναλήψεως ἥδη συντελεσθὲν ἀοράτως, τὰς δὲ ἐμφανίσεις τοῦ Ἀναστάντος θέτει καὶ αὐτὸς ὡς καὶ δο Παῦλος μετὰ τὴν Ἀνάληψιν,⁹ διότι τὸ «ἄέδοθη μοι πᾶσα ἔξουσία....» δὲν εἶναι νοητὸν διὰ τὸν ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς εὑρισκόμενον Κύριον. 'Ο δὲ Ματθαῖος, δταν θέτῃ εἰς τὰ χείλη τοῦ Ἰησοῦ τὰς λέξεις αὐτὰς ἔχει προφανῶς κατὰ νοῦν τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου Δανιὴλ λεχθέν «ἄέδοθη αὐτῷ ἔξουσία....» (Δαν. 7, 14), τὸ δποῖον κατὰ τὸν προφήτην εἶναι ἐπάκολουθον τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ «Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τῆς ἐνθρονίσεως Αὐτοῦ παρὰ τὸν «Παλαιὸν τῶν ἡμερῶν»¹⁰.

'Ο εὐαγγελιστὴς Μᾶρκος εἰς τὸ σωζόμενον γνήσιον τέλος τοῦ εὐαγγελίου του (16, 1-8)¹¹ περιγράφει τὴν Ἀνάστασιν ὡς καὶ δο Ματθαῖος διὰ τῆς ἐπισκέψεως «διαγενομένου τοῦ σαββάτου» τῆς Μαρίας τῆς Μαγδα-

9) J. C. DAVIES, Ενθ' ἀντ., σ. 50.

10) Πρθλ. P. BENOIT, L' Ascension, ἐν Revue Biblique 56 (1949), σ. 164. G. LOH-FINK, Die Himmelfahrt Jesu, Untersuchungen zu den Himmelfahrts—und Erhöhungstexten bei Lukas, München 1971, σ. 94.

11) Περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ ἀρχικοῦ τέλους τοῦ κατὰ Μᾶρκον Εὐαγγελίου 8λ. J. WELLHAUSEN, Das Evangelium Marci, Berlin 1909², σ. 137. W. G. KÜMMEL, Einleitung in das Neue Testament, Heidelberg 1969¹⁶, σ. 56.

ληνῆς, τῆς Μαρίας μητρός του Ἰακώβου τοῦ μικροῦ καὶ τῆς Σαλώμης. Οὐδεὶς δὲ λόγος γίνεται περὶ Ἀναλήψεως ἢ ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάντος¹². 'Ο εὐαγγελιστὴς φαίνεται δτι ἀκολουθεῖ τὸ πρωτοχριστιανικὸν κῆρυγμα περὶ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ Τάφου ὑπερυψώσως τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν'¹³.

Εἰς τὴν μὴ δμως γνησίαν κατακλεῖδα τοῦ κατὰ Μᾶρκον εὐαγγελίου (16, 9-20), ἡ δποία θεωρεῖται σήμερον ἐπιτομὴ τῶν περὶ τῆς Ἀναστάσεως ἀφηγήσεων τῶν τριῶν ἔτερων εὐαγγελίων καὶ θὰ πρέπει νὰ ἐγράφῃ κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα¹⁴, ἡ Ἀνάστασις διαχωρίζεται σαφῶς τῆς Ἀναλήψεως διὰ τῆς παρεμβολῆς μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων τριῶν ἐμφανίσεων τοῦ Ἀναστάντος, χωρὶς νὰ προσδιορίζεται δ μεσολαβήσας μεταξὺ τῶν γεγονότων αὐτῶν χρόνος. Κατὰ τὰς ἐπικρατούσας δὲ ἐρμηνείας τὸ ἐπισφράγισμα τῶν γεγονότων αὐτῶν, ἡ Ἀνάληψις, ἐὰν δὲν συνέθη τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἔλαθε χώραν πολὺ ἐγγὺς αὐτοῦ.¹⁵

Τὸ αὐτὸν ἰσχύει καὶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Λουκᾶ (24, 1-53), δπου μεσολαβοῦν μεταξὺ τῆς ἐπισκέψεως τῶν Μυροφόρων εἰς τὸ «κενὸν μνημεῖον» καὶ τῆς Ἀναλήψεως, τρεῖς ἐμφανίσεις τοῦ ἀναστάντος Ἰησοῦ¹⁶.

Ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης παράδοσις περὶ στενοῦ χρονικοῦ συσχετισμοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως θὰ συνεχισθῇ καὶ κατὰ τοὺς ἀκολουθοῦντας πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας παρ' δλον δτι δ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς είχεν ἥδη προσδιορίσει ἀκριβῶς τὴν χρονικήν σειράν τῶν δύο γεγονότων.

Ἡ περὶ τὸ 143 χρονολογουμένη ἀπολογία τοῦ Ἀριστείδου τοῦ Ἀθηναίου, τὸ παλαιότερον κείμενον τοῦ εἶδους, σκιαγραφοῦσα τὰς βασικὰς ἀρχὰς τῆς πίστεως γράφει: «... μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας ἀνεβίου καὶ εἰς

12) Πρβλ. W. MICHAELIS, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 65.

13) G. LOHFINK, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 93.

14) Αὐτόθι, σ. 120-121. Τὸ σημερινὸν τέλος τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου χρησιμοποιεῖται ἥδη ὡς κανονικὸν ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος; Εἰρηναῖος (ἐγεννήθη πρὸ τοῦ 142) Ἐλεγχος III, 10 (MPG 7,879) καὶ Τατιανὸς (2ος αι.) εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἔτῶν 172-180 γραφέν «Διὰ Τεσσάρων» εὐαγγέλιον (A. CIASCA, Tatiani Evangeliorum Harmoniae Arabicae, Romae 1888, σ. 209. E. PREUSCHEN, Tatians Diatessaron aus dem Arabischen übersetzt, Heidelberg 1926, σ. 240).

15) G. LOHFINK, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 121.

16) Αὐτόθι, σ. 112 κεξ. ἐνθα καὶ αἱ διάφοροι ἀπόψεις.

οὐρανοὺς ἀνῆλθεν». ¹⁷

Παρεμφερές είναι και τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀποκρύφου συριακοῦ κειμένου τῆς «Διαθήκης τοῦ Ἀδάμ». Ὁ Μεσσίας συνομιλῶν μετὰ τοῦ προπάτορος Ἀδάμ ἐν τῷ Παραδείσῳ, ὑπόσχεται εἰς αὐτόν: «... post tres dies quibus in medio sepulchro ero, vivificabo carnem, quam induero a te, sedere faciam te a dextris divinitatis meae». ¹⁸

Ο ἀπόλογητης Μελιτών, ἐπίσκοπος Σάρδεων, (+ π. 190), εἰς τὴν εἰς τὸ Πάσχα διμιλίαν του, ἀκολουθῶν τὸ πρωτοχριστιανικὸν κήρυγμα περὶ ὑπερυψώσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀμέσως μετὰ τὴν Ἀνάστασιν, γράφει σκιαγραφῶν ἐπιγραμματικῶς τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς Σταυρώσεως μέχρι τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ ἐνθρονίσεως τοῦ Χριστοῦ:

«ὅ ἐπὶ ξύλῳ κρεμασθεὶς
οὐ εἰς γῆν ταφεὶς
οὐ ἐκ νεκρῶν ἀνασταθεὶς
καὶ ἀνελθὼν εἰς τὰ ὑψηλὰ τῶν οὐρανῶν
οὐ καθήμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρός». ¹⁹

Ο ἀπόστολος Βαρνάθας εἰς τὴν περὶ τὸ 130 χρονολογουμένην ἐπιστολὴν του γράφει στρεφόμενος κατὰ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἔβραϊκοῦ Σαββάτου: «διὸ καὶ ἤγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὁδόντην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ἥ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς οὐρανούς». ²⁰

Τὴν Ἀνάληψιν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα κατόπιν ἐμφανίσεων τοῦ

17) 15 (MPG 96, 1121). Πρβλ. καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ συριακοῦ κειμένου (R. RABBE, Die Apologie des Aristides (Texte und Untersuchungen IX), Leipzig 1893, σ. 3).

18) M. KMOSKO, Patrologia Syriaca 1, 2, στ. 1341-1344. Πρβλ. καὶ P. RIESSLER, Altjüdisches Schrifttum ausserhalb der Bibel, Darmstadt 1966, σ. 1087.

19) M. TESTUR, Papyrus Bodmer XII. Méliton de Sardes, Homélies sur la Pâque (Bibliotheca Bodmeriana), Genf 1960, σσ. 150-153. Πρβλ. W. HUBER, Passa und Ostern. Untersuchungen zur Osterfeier der Altenkirche, Berlin 1969, σσ. 149-150. J. BLANK, Melition von Sardes, Von Passa. Die älteste christliche Osterpredigt, Freiburg i. Br. 1963, σσ. 86-88.

20) XV, 9 ἐκδ. K. BIHLMEYER, Die Apostolischen Väter, Neubearbeitung der funkschen Ausgabe 1, Tübingen 1924, σ. 29. Περὶ τῶν διαφόρων ἐρμηνειῶν τοῦ κειμένου θλ. V. LARRAÑAGA, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 500-501.

Αναστάντος θλέπει καὶ δ ἀγιος Εἰρηναῖος, ἐπίσκοπος Λουγδούνου, σημερινῆς Λυών, (2ος αι.): «*Et ex hoc autem quod Dominus surrexit a mortuis in tertia die [firmum est] et discipulis se manifestavit, et videntibus eis receptus est in caelum...*».21

Ο δὲ Τερτυλίανδρος (π. 160-220) σχολιάζων τὴν προφητείαν τοῦ Ὡσηή (5,15 κέξ.) παρατηρεῖ: «*post resurrectionem eius a mortuis quae die tertia effecta est caeli eum receperunt secundum prophetiam emissam huius modi: Ante lucem surgent ad me dicentes; eamus et revertamur ad dominum deum nostrum, quoniam ipse eripiet et liberabit nos post biduum die tertia*» καὶ καταλήγει «*quae est resurrectio eius gloriosa... de terra in caelos eum recepit*».22

Είς ἐν Ἑλληνικὸν ἀπόκρυφον κείμενον γραφὲν μεταξὺ τῶν ἑταῖρων 190-225 ὑπὸ ἀπλοῦ χριστιανοῦ, στηριζομένου εἰς ἔθραικὰς παραδόσεις, τὸ οὖτας ἐπιγραφόμενον «Διαθήκη τῶν ΙΒ' Πατριαρχῶν υἱῶν Ἰακώβου»23 διαβάζομεν: «καὶ ἀνελθὼν ἐκ τοῦ ἄδου, ἔσται ἀναβαίνων ἀπὸ τῆς γῆς εἰς οὐρανόν ἔγνω δὲ οἶος ἔσται ταπεινός ἐπὶ γῆς, καὶ οἶος ἔνδοξος ἐν οὐρανῷ».24 Εδῶ τὰ πράγματα γίνονται σαφέστερα. Ἀνάστασις καὶ Ἀνάληψις είναι μία ἑνιαία πορεία ἀπὸ τὸν Ἀδην εἰς τὸν οὐρανόν. Τὸ ἀπλοτὸν αὐτὸν ἀπόκρυφον κείμενον προδίδει τὸ πόσον εὐρέως ἡ ἰδέα τῆς ἀπ' εἰθείας ἀπὸ τοῦ Τάφου Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἣτο διαδεδομένη μεταξὺ τῶν χριστιανῶν τῆς πρωτοχριστιανικῆς περιόδου.

Τοῦτο ἐνισχύεται ἔτι περαιτέρω καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου ἀναφερομένης παραδόσεως περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Ἐδέσσης Ἀγβάρου. Ο ἀπόστολος Θαδδαῖος κηρύττων λέγει: «... ἐσταυρώθη, καὶ κατέθη εἰς τὸν ἄδην, καὶ διέσχισε φραγμὸν τὸν ἐξ αἰώνος μὴ σχισθέντα, καὶ ἀνέστη, καὶ συνήγειρε νεκροὺς τοὺς ἀπ' αἰώνων κεκοιμημένους, καὶ κατέθη μόνος, ἀνέθη δὲ μετὰ πολλοῦ ὅχλου πρὸς τὸν Πατέρα αὐτοῦ».25 Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα

21) Ἐλεγχος II, 32 (MPG 7, 828).

22) Adv. Judaeos XIII, 23 ἐκδ. H. TRÄNKLE, Tertulliani adversus Judaeos, Mit Einleitung und kritischem Kommentar, Wiesbaden 1964, σ. 36. Πρβλ. καὶ σχόλια σσ. XLVI-XLVII.

23) M. DE JONGE, The Testaments of the Twelve Patriarchs, A Study of their Text, Composition and Origin, Leiden 1953, σ. 117 κέξ.

24) Τοῦ ιδίου, Testamenta XII Patriarchorum, Leiden 1964, σ. 84.

25) Εὐσεβίου, Ἔκκλ. Ἰστ. I,13 (MPG 20, 128-129).

είναι έδω ή άναφορά διτι συνήγειρε μετ' Αὐτοῦ δ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ Ἀδου καὶ νεκρούς, μετὰ τῶν δποίων ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν. Τὴν ἀνάστασιν μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν προκεκοιμημένων δικαίων θὰ ἀπεικονίσῃ η θυζαντινὴ τέχνη εἰς τὴν παράστασιν τῆς εἰς Ἀδου Καθόδου.

Τὴν θριαμβευτικὴν ἐκ τοῦ Ἀδου μέχρι τοῦ οὐρανοῦ πορείαν τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῶν ψυχῶν τῶν δικαίων περιγράφει καὶ μία λατινικὴ παραλλαγὴ τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου (2ος αι.): «*Resurrexitus cum Christo ab inferis, et ipse resuscitavit nos a mortuis. Et ex hoc sciatis quod destructae sunt portae mortis et tenebrarum, et animae sanctorum inde sunt exemptae et in coelum concenderunt cum Christo domino.*».²⁶

Λεπτομερής καὶ δραματικὴ είναι ή περιγραφὴ τῆς ἔνιαίας πορείας τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τοῦ Ἀδου μέχρι τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἀπόσπασμα τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰώνος τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Πέτρου: «*τῇ δὲ γυντὶ ἡ ἐπέφωσκεν ἡ Κυριακή, φυλασσόντων τῶν στρατιωτῶν ἀνὰ δύο δύο κατὰ φρουρὰν μεγάλη φωνῇ ἐγένετο ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ εἰδον ἀνοιχθέντας τοὺς οὐρανοὺς καὶ δύο ἄνδρας κατελθόντας ἐκεῖθεν πολὺ φέγγος ἔχοντας καὶ ἔγγισαντες τῷ τάφῳ. ὁ δὲ λίθος ἐκεῖνος ὁ θεβλημένος ἐπὶ τῇ θύρᾳ ἀφ' ἑαυτοῦ κυλισθεὶς ἐπεχώρησε παρὰ μέρος καὶ ὁ τάφος ἦνοιχθη καὶ ἀμφότεροι οἱ νεανίσκοι εἰσῆλθον. Ιδόντες οὖν οἱ στρατιῶται ἐκεῖνοι ἐξύπνησαν τὸν κεντερίωνα καὶ τοὺς πρεσβυτέρους – παρῆσαν γάρ καὶ αὐτοὶ φυλάσσοντες – καὶ ἔχηγονμένων αὐτῶν ἀ εἰδον πάλιν ὄρδοιν ἐξελθόντας ἀπὸ τοῦ τάφου τρεῖς ἄνδρας καὶ τοὺς δύο τὸν ἔνα ὑπορθοῦντας καὶ σταυρὸν ἀκολούθουντα αὐτοῖς, καὶ τῶν μὲν δύο τὴν κεφαλὴν χωροῦσαν μέχρι τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ δὲ χειραγωγούμενου ὑπ' αὐτῶν ὑπερβαίνονταν τοὺς οὐρανούς».²⁷ Τὸ ἀπόκρυφον αὐτὸ δειμένον είναι τὸ παλαιότερον, τὸ δποίον περιγράφει αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως, πρᾶγμα τὸ δποίον δὲν κάνουν οἱ εδαγγελισταί, καὶ ἐν συνδυασμῷ μὲ αὐτό, τὸν τρόπον τῆς ἀμέσως ἀπὸ τοῦ Τάφου Ἀνα-*

26) I,2 ἔκδ. C. TISCHENDORF, Evangelia Apocrypha, σ. 397.

27) A. VON HARNACK, Bruchstücke des Evangeliums und der Apocalypse des Petrus (Texte und Untersuchungen IX 2), Leipzig 1893, σ. 11. Πρβλ. καὶ V. VAGANAY, L'Évangile de Pierre, Paris 1930, σ. 35-42. Εἰς ἑτερον ἀπόσπασμα τοῦ αὐτοῦ κειμένου δ Ἀγγελος λέγει εἰς τὰς Μυροφόρους κατὰ τὴν πρωτηνὴν ἐπίσκεψιν τῶν εἰς τὸν Τάφον. «ἀνέστη γάρ καὶ ἀπῆλθεν ἐκεὶ δθεν ἀπεστάλη» (HARNACK, Ἑνθ' ἀνωτ., σ. 12, VAGANAY, Ἑνθ' ἀνωτ., σ. 326-328).

λήψεως τοῦ Ἰησοῦ.²⁸

Παρεμφερής είναι καὶ ἡ σύντομος περιγραφὴ τῶν δύο γεγονότων καὶ εἰς λατινικήν προσθήκην τοῦ στίχου 16,3 τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου τοῦ Κώδικος Bobbiensis (K),²⁹ κειμένου ἀναγομένου εἰς τὸν 2ον αἰώνα: *Subito autem ad horam tertiam tenebrae diei factae sunt per totum orbem terrae, et descenderunt de caelis angeli et surgent in claritate vivi Dei. Simul ascenderunt cum eo et continuo lux facta est...»³⁰*

Ἡ διαμορφωθεῖσα οὐτως ἀνωτέρω πρωτοχριστιανικὴ παράδοσις περὶ συγχρόνου Ἀναστάσεως καὶ Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἐπιβιοῖ, παρ' δλον δτι τὸ κείμενον τῶν Πράξεων χρησιμοποιεῖται υπὸ τῶν πατέρων³¹ καὶ κατὰ τὸν τέταρτον καὶ ἀρχομένου τοῦ πέμπτου αἰώνος. Τὴν παράδοσιν αὐτὴν ἀκολουθεῖ δὲ ἐκκλησιαστικὸς ἴστορικὸς Εὐσέβιος (+ μετὰ τὸ 339) εἰς τὴν ἔρμηναν τοῦ 91ου Ψαλμοῦ «... παρέδωκεν ἡμῖν (δὲ Λόγος) ἀληθινῆς ἀναπαύσεως εἰκόνα, τὴν σωτηρίαν καὶ Κυριακὴν καὶ πρώτην τοῦ φωτὸς ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου μετὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἐν ἀνθρώποις πράξεις, τὴν κατὰ τοῦ Θανάτου νίκην ἀράμενος, τὰς οὐρανίους πύλας ὑπερέβαινεν... τοῦ πατρὸς εἰρηκότος αὐτῷ: Κάθου ἐκ δεξιῶν μου...»³²

Ο Μέγας Ἀθανάσιος (295-373), εἰς τὴν ἔρμηναν τοῦ 34ου στίχου τοῦ 67 (68)ου Ψαλμοῦ παραβάλλει τὴν θριαμβευτικὴν πορείαν τοῦ Ἀναστάντος ἀπὸ τοῦ Ἅδου μέχρι τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὴν τοῦ ἡλίου: «ἄσπερ γάρ ὁ ἥλιος ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς ἀνεισι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κύριος οἵονει ἀπὸ τῶν τοῦ ἄδου μυχῶν ἐπέβη τοῦ οὐρανοῦ τὸν οὐρανόν».³³

28) H. SCHRADE, Die Auferstehung, σσ. 6-7.

29) A. RESCH, Agrapha, Aussercanonische Schriftragmenta (Texte und Untersuchungen XV. 3/4), Leipzig 1906², σ. 41. Agraphon 20 [A 97].

30) O. A. BULTMANN (Geschichte der Synoptischen Tradition, Göttingen 1961⁵, σ. 345) διορθώνει «et descenderunt de caelis angeli et surgit in claritate et viri duo simul ascenderunt cum eo».

31) Πρᾶλ. Τουστίνου: Ἀπολογία I,50 (MRG 6, 401-404), Εἰρηναίου: Ἐλεγχος I, 10 (MPG 7, 549), II,32 (MPG 7,828), III, 12 (MPG 7,892 κέξ), 16 (MPG 7, 926-927), Τερτυλίανου: Apologeticum I, 21-23 (MPL 1,402), De baptismō 19,2 (CChrL 1/1, 293-294), Ἰππολίτου: Κατὰ Νοετοῦ 18 (MPG 10,829), Εὐσεβίου: Εὐαγγ. ἀπόδ. III,4 (MPG 22, 204-205).

32) MPG 23, 1169.

33) MPG 27, 303. Περὶ τῆς παρομοιώσεως τοῦ Ιησοῦ ὡς ἥλιου ἐν τῷ Ἄδῃ 6θ. F.J. DÖLGER, Sol salutis, Gebet und Gesang im christlichen Altertum (Liturgische Forschungen 4-5), Münster 1972³, σ. 340. Περὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἀπεικόνισεως τοῦ Ἀναλαμβανομένου ὡς

Κατά τὸν ἄγιον Ἀμβρόσιον, ἐπίσκοπον Μεδιολάνων (π. 335-397), δὸς Ἀγγελος λέγει εἰς τὰς ἐλθούσας «τῇ μιᾷ τῶν σαθράτων» εἰς τὸν Τάφον Μυροφόρους γυναικας: «*Quid quaeritis in sepulcro eum qui iam in caelo sit? quid quaeritis in vinculis sepulturae universorum vincula solventem? non sepulcrum huic sedes, sed caelum est.*»³⁴ Ὁ ἄγιος, λοιπόν, θεωρεῖ τὴν Ἀνάληψιν ἥδη συντελεσθεῖσαν πρὸ τῆς ἐπισκέψεως τῶν Μυροφόρων εἰς τὸ «κενὸν μνημεῖον».

Ο ἄγιος Γρηγόριος Νύσσης (π. 335-μετὰ τὸ 394), ἀν καὶ μᾶς ἔχει ἀφήσει τὴν παλαιοτέραν εἰς τὴν αὐτοτελῇ ἑορτὴν τῆς Ἀναλήψεως διμιλίαν, εἰς τὸν δεύτερον λόγον του εἰς τὸ Ἀγιον Πάσχα, ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸς τὴν παλαιοτέραν παράδοσιν περὶ ἐπιστροφῆς τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸ οἰασδήποτε ἐμφανίσεως τοῦ Ἀναστάτος. Οὗτῳ λέγει δὲ Κύριος εἰς τὴν Μαρίαν τὴν Μαγδαληνὴν κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του: «καὶ οὐδὲν μέγα διενοήθης περὶ ἐμοῦ, ἀλλ' ἔτι περὶ τὸ μνῆμα ἔζητεις τὸν ἀνωθεν θεϊκῶς πρὸς τὸν πατέρα ὑπάρχοντα».³⁵

Καὶ δὸς ἄγιος Ἰερώνυμος (π. 347-411/12) βλέπει τὴν ἐκ τοῦ Ἀδοι μέχρι τοῦ οὐρανοῦ νικηφόρου πορείαν τοῦ Ἰησοῦ ὡς ἐν ἐνιαῖον γεγονός, συμβάν τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα. Εἰς τὴν διμιλίαν του *In die dominica paschae* γράφει: «*dies dominica dies resurrectionis, dies christianorum, dies nostra est. unde et dominica dicitur: quia Dominus in ea vinctus ascendit ad patrem.*»³⁶

Παρὰ τὰ παρατεθέντα ἀνωτέρω πατερικὰ καὶ ἀπόκρυφα ἀποσπάσματα, εἰς τὰ δποῖα Ἀνάστασις καὶ Ἀνάληψις θεωροῦνται ὡς συμβάντα τῆς αὐτῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα, ὑπάρχουν καὶ λειτουργικαὶ ἐνδείξεις μαρτυροῦνται διτὶ ἀνάμνησις τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναλήψεως ἀρχικῶς ἐγίνετο τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα.³⁷ Τοῦτο προδίδει ἡ ἀνάγνωσις κατὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα τῆς κυρίας ἀφηγήσεως περὶ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ

ἡλιου 8L. O. PERLER, Die Mosaiken der Juliergruft im Vatikan, Freiburg i.d. Schweiz 1953.

34) De Isaac vel anima 42 (CSEL 32/1, 666-667)

35) MPG 46, 640. Η διμilia ἀποδίδεται σήμερον εἰς τὸν Σευθρὸν Ἀντιοχείας (M.A. KUGENER-E. TRIFFAUX, Les Homiliae cathedrales des Sévère d' Antioche, ἐν Patrologia Orientalis XVI.5 (1922), τὸ ἀπόσπασμα εἰς τὴν σ. 826.

36) CChrL 78, 550, πρθλ. αὐτόθι καὶ 547-548.

37) W. HUBER, ἐνθ' ἀνωτ. σσ. 157-158.

ἐκ τοῦ α' κεφαλαίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Τοῦτο παραδίδεται διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Δύσεως ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῶν πασχαλινῶν δημιουριῶν τοῦ ἱεροῦ Αὐγούστινου (354-430)³⁸ καὶ ἀφ' ἔτερου δὲ ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ λειτουργικοῦ βιβλίου (missale) τοῦ Bobbio, τὸ δποῖον ἐπαναλαμβάνει τὸ γαλατικὸν ἀναγνωστικὸν (lectionarium) τοῦ 7/ου αἰ., δποῦ καθορίζεται ως ἀνάγνωσμα τῆς πρώτης λειτουργίας τοῦ Πάσχα: «Act. 1,1-8» καὶ ως ἀνάγνωσμα τῆς δευτέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας: «Act. 1,12-14».³⁹ Διὰ δὲ τὴν Ἐκκλησίαν Ἱεροσολύμων τὸ περὶ τὸ 460 χρονολογούμενον «παλαιὸν ἀρμενικὸν τυπικόν» τῆς Ἀγίας Πόλεως, τὸ δποῖον δρίζει νὰ ἀναγιγνώσκεται κατὰ τὴν πρωΐνην πασχαλινὴν λειτουργίαν τὸ α' κεφάλαιον ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων⁴⁰ καὶ ἐκτὸς τούτου δρίζεται τὸ ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀκολουθίᾳ ἐπὶ τοῦ δρους τῶν Ἐλαῖων, ἐκ τοῦ δποίου ἀνελήφθη δ Ἰησοῦς, καὶ λιτανείᾳ ἐν συνεχείᾳ μέχρι τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως.⁴¹ Τὰ ἀνωτέρω λειτουργικὰ δεδομένα ἀντικατοπτρίζουν προφανῶς λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν καὶ τῆς συντηρητι-

38) Πρβλ. Sermo 227 (MPL 38, 1099-1101), Sermo Mai 86 (MORIN, Miscellanea Augustiana I, σ. 326), Sermo Guelferb. 9 (αὐτόθι, σσ. 466-471), In Jo. Ep. 2,1 (MPL 35, 1989), In Jo. Ev. 6,18 (CChrL 36,62) πρβλ. καὶ C. LAMBOT, Une série pascale des sermons de Saint Augustin sur les jours de la création, Mélanges Chr. Mohrman, Utrecht-Anvers 1963, σσ. 213-221.

39) P. SALMON, Le lictionnaire de Luxeuil (Collectanea biblica latina VII), Rom 1944, σ. CXII. J. BOECKH, Die Entwicklung der altkirchlichen Pentekoste, ἐν Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 5 (1960), σ. 4. W. HUBER, ἐνθ' ἀνωτ., ὥπος. 3.

40) A. RENOUX, Un manuscrit du Lectionnaire arménien de Jérusalem (cod. jérus. arm. 121), ἐν Le Muséon, Revue des Études Orientales, 74 (1961), σ. 377 §45. Ἡ γαλλικὴ μετάφρασις τοῦ ἀρμενικοῦ κειμένου ἔχει ως ἔξῆς: "A l' aubre, à l' assemblée du Saint Dimanches de Pâques, ou s' assemble dans le même saint Martyrium et ce canon est exécuté Psalme LXIV, Antienne Ps. LXIV, 2—Lectures de Actes des Apôtres Act. 1,1...". Πρβλ. καὶ τὴν παλαιάν ἐλλειπή ἐκδοσιν τοῦ ἀρμ. τυπικοῦ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ τοῦ F.L. CONY-BEARE, Rituale Armenorum, Oxford 1905, σσ. 507-527 καὶ K. SCHMALTZ, Das heilige Feuer in der Grabeskirche in Zusammenhang mit der kirchlichen Liturgie und den antiken Lichtriten, ἐν Palästina—Jahrbuch 13 (1917) σ. 68 ὥπος. 2. J. BOECKH, ἐνθ' ἀνωτ., σ.4.

41) A. RENOUX, ἐνθ' ἀνωτ. "Le même dimanche de la Saint Pâques on monte à la neuvième heure à la montagne des Oliviers et ayants psalmodié là un instant, on descend en psalmodiant à la Sainte Anastasis et de là on va la soir à la Saint Sion..." Πρβλ. καὶ σχόλια τοῦ ἴδιου ἐν Patrologia Orientalis 163, σσ., 53-54.

κότητος τῆς χριστιανικῆς λατρείας παλαιοτέραν συνήθειαν, συμφωνοῦσαν μὲ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ κείμενα τῆς Κ. Διαθήκης παράδοσιν καὶ αὐτὴν τῶν πατερικῶν καὶ ἀποκρύφων κειμένων τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, ἡ δοκία παρέμεινεν ὑποσυνειδήτως καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κανονικοῦ λειτουργικοῦ σχῆματος· Ἀνάστασις, μετὰ 40 ἡμέρας Ἀνάληψις καὶ 50 ἡμέρας μετὰ τὸ Πάσχα Πεντηκοστή.

Εἰς τὴν τέχνην, τὴν πρωτοχριστιανικὴν παράδοσιν περὶ ἀμέσου ἐκ τοῦ Τάφου Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ εἰκονογραφεῖ ἡ παλαιοτέρα καὶ ψηφιστέρα παράστασις τῆς Ἀναλήψεως. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἐλεφαντοστοῦ τοῦ Bayerischen Nationalmuseum τοῦ Μονάχου⁴² (Πίν. I). Τὸ ἐλεφαντοστόν θεωρεῖται ἔργον τῆς Βορείου Ἰταλίας καὶ χρονολογεῖται περὶ τὸ 400. Ἐπ' αὐτοῦ συναπεικονίζονται ἡ Ἀνάστασις καὶ ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ. Κάτω ἀριστερά, ἐν διώροφον κτίσμα κάτω δρθογώνιον μὲ κλειστὴν τὴν δίφυλλον θύραν.⁴³ Ἐπὶ τοῦ δρθογωνίου, ἐπικάθηται περίκεντρος τρουλλοσκεπῆς δροφος. "Οπισθεν τοῦ Παναγίου Τάφου ὑψοῦται καρποφόρον δένδρον, ἐλαία, καὶ δύο πτηνὰ καθήμενα ἐπ' αὐτοῦ τρώγουν ἐκ τῶν καρπῶν του. Ὁ εἰς τῶν φυλασσόντων τὸν Τάφον στρατιωτῶν ἔχει ἀποκοιμηθῆ ἐπὶ τοῦ μνημείου, δ' ἔτερος δπισθεν τοῦ κτίσματος, ἔχει μόλις ἀφυπνισθῆ καὶ κρατεῖ δόρυ. Πρὸ τῆς θύρας τοῦ μνημείου κάθηται ἐπὶ βράχου ἄγγελος ἀνευ πτερύγων, διμίλων πρὸς τὰς προσερχομένας τρεῖς, συμφώνως πρὸς τὸν δυτικὸν εἰκονογραφικὸν τύπον τοῦ «Λίθου», Μυροφόρους γυναικας.⁴⁴ Εἰς τὴν ἀνω δεξιάν γωνίαν τοῦ πλακιδίου, ἐπὶ βραχώδους τοπίου, εἰκονίζεται ἡ Ἀνάληψις τοῦ Χριστοῦ

42) H. SCHRADE, Die Auferstehung, σ. 29 κεξ. Τοῦ Ιδίου, Zur Ikonographie der Himmelfahrt Christi (Vorträge der Bibliothek Warburg 1928/29), Leipzig-Berlin 1930, σ. 86 κεξ. W. F. VOLBACH, Elfenbeinarbeiten des Spätantike und des frühen Mittelalters, Mainz 1952², ἀρ. 110, σσ. 57-58, πίν. 33, πρβλ. καὶ 3η ἑκδ. 1976. H. LÜBKE, Die Ausstellung Karl der Große, Werk und Wirkung, Aachen 1965, ἀρ. 566, σσ. 325-326, εἰκ. 88. Εἰς τὰ δύο τελευταῖς θιβλίαι καὶ ἡ προγενεστέρα θιβλιογραφία.

43) Περὶ Ἀναστάσεως τοῦ Ιησοῦ ἐκ τοῦ κλειστοῦ Τάφου καὶ τῆς θεολογικῆς ἐρμηνείας 8λ. H. SCHRADE, Auferstehung, σσ. 9-10 καὶ τοῦ ίδιου Himmelfahrt, σ. 92 κεξ.

44) Πρβλ. G. MILLET, Recherches sur l' iconographie de l' évangile aux XIVe, XVe et XVIe siècle d' après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont Athos, Paris 1916, σ. 116. E. MALE, L' art religieux du XIIIe siècle en France, Paris 1928, σ. 85. G. DE JERPHANION, Le rôle de la Syrie et de l' Asie Mineure dans la formation de l' iconographie chrétienne, ἐν La Voix des Monuments 1 (1930) σ. 231 ὥπος. 2.

συμφώνως πρός τὸν «δυτικόν», «λατινικόν» ή «έλληνιστικόν», ώς ἀποκαλεῖται, εἰκονογραφικὸν τύπον, διαμορφωθέντα κατὰ πρότυπον τῆς ρωμαϊκῆς ἀποθεώσεως.⁴⁵ Ο Ἰησοῦς νέος, ἀγένειος ἀνέρχεται μὲ εὐρὺν διασκελισμὸν ἐκ τοῦ δρους εἰς τὸν οὐρανόν, ὑποβοηθούμενος ὑπὸ τῆς ἐκ τοῦ τεταρτοκυκλίου τοῦ οὐρανοῦ προβαλούσης πατρικῆς χειρός. Καὶ ἡ δλη σύνθεσις κλείνει μὲ τοὺς ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ εἰκονιζομένους δύο ἐκθάμβους ἐκ τῆς θεοφανείας μαθητάς.

Τὴν συναπεικόνιστν τῶν δύο γεγονότων εὑρίσκομεν καὶ ἀργότερον, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 10ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰώνος, ἐπὶ δύο συγγενῶν μνημείων συνδεομένων μὲ τὴν τέχνην τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρόκειται περὶ τοῦ ἀργυροῦ σταυροῦ τῆς ἀγροτικῆς ἐνορίας S. Mariae e S. Giovani τοῦ Vicopisano ο τῆς ἐπαρχίας τῆς Πίζας⁴⁶ (Πίν. II), δ ὅποιος

45) Πρβλ. S. TSUJI, Les portes de Sainte-Sabine, Particularités de l' iconographie de l' Ascension, ἐν Cahiers Archéologiques XIII (1962) σσ. 16-17. E. J. DEWALD, The Iconography of the Ascension, ἐν American Journal of Archaeology, XXIX (1915), σσ. 279-291.

46) W. BIEHL, Die Stauropothek von Vicopisano, ἐν Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz 3 (1919-1932), σσ. 183-185, εἰκ. 2. E. LUCCHESI-PALLI, Die syrisch-palästinensische Darstellungstypen der Höllenfahrt Christi, ἐν Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte 57 (1962), σσ. 250-267, εἰκ. 18b. Ἡ Lucchesi-Palli χρονολογεῖ τὸν σταυρὸν εἰς τὸ α' ἡμισυ τοῦ 8ου αἰ. Θεωροῦσα αὐτὸν ἀντιγραφὸν συροπαλαιστινιακὸν προτύπου γενόμενον ἐν Ἰταλίᾳ. Τὴν χρονολόγησιν αὐτῆν ἔστηριξε κυρίως εἰς συγκρίσεις ἀφ' ἐνός μὲ τὴν σταυροθήκην τοῦ Fisch-Morgan τῆς Συλλογῆς τοῦ Dumbarton Oaks (αὐτόθι, εἰκ. 18a) ἀναγομένης παλαιότερον εἰς τὴν περὶ τὸ 700 περίοδον, ἡ δοπιαὶ διμοις σήμερον ἔχει μετατεθῇ ὑπὸ τοῦ A. FROLOW (Le culte de la relique de la Vraie Croix a la fin du VIe—et au début du VIIe siècles, ἐν Byzantinoslavica XXII (1961), σσ. 326-327, πρβλ. καὶ τοῦ Idiou, Le médaillon byzantin de Charroux, ἐν Cahiers Archéologiques 16 (1966), σ. 46 καὶ La relique de la Croix, Recherches sur le développement d'un culte (Archives de l' Orient Chrétien 7), Paris 1961, ἀρ. 162) βάσει παλαιογραφικῶν καὶ τεχνοτροπικῶν συγκρίσεων μὲ δμοια ἔργα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς καὶ κυρίως δὲ μὲ τὸν σταυρὸν τῆς αὐτῆς Συλλογῆς, δ ὅποιος ἔξ ἐπιγραφῆς μὲ ἐπικλήσεις τῶν αὐτοκρατόρων Ρωμανοῦ Β' καὶ Βασιλείου Β' χρονολογεῖται ἀκριβῶς εἰς τὴν περίοδον τῆς συμβασιλείας αὐτῶν (960-963) (M. ROSS, The Dumbarton Oaks Collection, Harvard University, Handbook, Washington 1955, ἀρ. 135, σ. 56 καὶ 66 πρβλ. καὶ V. LAURENT, ἐν Revue des Études byzantines XIV (1956), σ. 299), καὶ ἀφ' ἔτερου τῆς σταυροθήκης τοῦ Goluchow (M. ROSENBERG, Geschichte der Goldschmiedekunst auf technischer Grundlage, Zellenschmelz III, Frankfurt a. M. 1924, εἰκ. 60-61 καὶ Niello, σσ. 56-57, πίν. 47) χρονολογούμενης διλλοτε ἀπὸ τοῦ 6ου-8ου αἰ., διλλὰ καὶ αὐτὴ μετά τὴν μελέτην τῆς V. ZALESSKAJA (Cast broncovogo kresta—skladuiaiz Chersonnesa, ἐν Visantijskij Vremennik, XXV (1965), σσ.

λόγω τῆς μεγάλης εἰκονογραφικής δμοιότητος μὲ τὸν κατὰ τὸ 1973 εὑρέθέντα εἰς τὴν παλαιὰν βουλγαρικὴν πρωτεύουσαν Πλίσκαν χρυσοῦν σταυρόν,⁴⁷ ἀποδοθέντα δρθῶς ὑπὸ τῆς δημοσιευσάστης αὐτὸν L. Dontcheva εἰς ἐργαστήριον τῆς Βασιλευούσης, δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ βορειοτατικὸς σταυρὸς ὡς ἀντίγραφον γενόμενον ἵσως εἰς τὴν Ἰταλίαν δμοίου τοῦ βουλγαρικοῦ σταυροῦ ἔργου. Καὶ εἰς τοὺς δύο σταυροὺς – ἐγκόλπια ἐπὶ τῆς δπισθίας πλευρᾶς παρίστανται αἱ αὐταὶ εὐαγγελικαὶ σκηναὶ τὸ κάτω τμῆμα τῆς κατακορύφου κεραίας καταλαμβάνει ἡ εἰς Ἀδου Κάθοδος καὶ τὸ ὑπόλοιπον τῆς δπισθίας ἐπιφανείας τοῦ σταυροῦ ἡ Ἀνάληψις ἀκολουθοῦσα τὸν «κανονικόν», βυζαντινὸν τύπον. Τὴν ἐπιλογὴν αὐτοῦ τοῦ εἰκονογραφικοῦ προγράμματος διὰ τὸν διάκοσμον τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῶν δύο σταυρῶν δὲν θὰ πρέπει νὰ τὴν θεωρήσωμεν τυχαίαν, ἀλλὰ μᾶλλον θὰ πρέπει νὰ ἴδωμεν ἐπιβίωσιν καὶ ἐπίδρασιν τῆς πρωτοχριστιανικῆς θεωρήσεως τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως ὡς μιᾶς ἐνιαίας πορείας τοῦ Ἰησοῦ ἐκ τοῦ Ἀδου εἰς τὸν οὐρανὸν, δπως τὴν περιγράφουν, ὡς εἴδομεν, κυρίως ἀπόκρυφα κείμενα, ἀπηχοῦντα λαϊκάς συνήθως παραδόσεις, καὶ τὰ δποῖα ἥσκησαν μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας.

Κατὰ πολὺ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιβίωσιν αὐτὴν τὰ λειτουργικὰ κείμενα, τὰ δποῖα συνδέουν στενότατα τὰ δύο τελευταῖα σημαντικότερα γεγονότα τοῦ ἐπιγείου βίου τοῦ Θεανθρώπου καὶ τὰ θεωροῦν ὡς δύο συνεχεῖς φάσεις τοῦ αὐτοῦ συμβάντος, τῆς ὑπερυψώσεως τοῦ Ἀναστάντος εἰς τὸν οὐρανόν. Οὕτως δικρογράφος τοῦ λειτουργικοῦ εἰλητοῦ ὑπὸ ἀρ. 2 τῆς Μονῆς τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἀγίου Ὁρούς (ἀρχὰς 14ου αἰ.) θέτει ὑπὲρ τὸ ἀπόσπασμα ἐκ τῆς Λειτουργίας τοῦ M. Βασιλείου: «καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ὁδοποίησας πάσῃ σαρκὶ τὴν ἐκ νερκῶν ἀνάστασιν... καὶ ἐνελθὼν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης...»⁴⁸ μίαν σπανιωτάτην, ἀν δχι μοναδικὴν σύνθεσιν κάτω

172-173) ἀνάγεται σήμερον εἰς τὸ τέλος τοῦ 10ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 11ου αἰ. Τὴν χρονολογησιν αὐτὴν τοῦ σταυροῦ τοῦ Vicopisano ἐνισχύει ἐπι περαιτέρῳ καὶ ἡ μεγάλη εἰκονογραφικὴ δμοιότης αὐτοῦ μὲ τὸν σταυρὸν τῆς Πλίσκας.

47) L. DONTCHEVA, Une croix pectorale—reliquaire en or récemment trouvée à Pliska, ἐν Cahiers Archéologiques XXV (1976), σσ. 59-66, εἰκ. 1-5.

48) E. F. BRIGHTMAN, Liturgies Eastern and Western I: Eastern Liturgies, Oxford 1896, σ. 327.

θλέπομεν τὴν συνήθη παράστασιν τῆς εἰς Ἀδου Καθόδου και ἀκριθῶς ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀναστάντος ἀπεικονίζεται ἐκ δευτέρου Οἴτος μετέωρος, καθήμενος ἐντὸς ἐλλειπτικῆς δόξης ἀνεχομένης ἐκ τῶν κάτω ὑπὸ δύο ἀγγέλων, ἐνῷ ἐκατέρωθεν τοῦ ἄνω ἄκρου αὐτῆς δύο ζεύγη σεβιζόντων ἀγγέλων προθάλλουν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ και δοξολογοῦν τὸν Κύριον. Τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς συνθέσεως προέρχεται ἐκ τοῦ συνήθους εἰκονογραφικοῦ τύπου τῆς Ἀναλήψεως, και ἀποδίδει ἐπακριθῶς τὸ νόημα τοῦ λειτουργικοῦ κειμένου, ποὺ εἰκονογραφεῖ, και τὸ δποῖον θεωρεῖ τὴν Ἀνάστασιν και τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν πορείαν τοῦ Ἀναστάντος, σύγχρονα γεγονότα, συμφώνως πρὸς τὴν πρωτοχριστιανικὴν θεολογικὴν παράδοσιν.⁴⁹

Αὐτῆς δὲ τῆς παραδόσεως ἵσως ὡς τὸ τελευταῖον κατάλοιπον δύναται νὰ θεωρηθῇ και τὸ σημερινὸν ἐλληνικὸν ἔθιμον, τὸ δποῖον παραστατικώτερον ἀναπαριστᾶ τὴν θριαμβευτικὴν εἰσοδον τοῦ νικητοῦ ἐπὶ τοῦ θανάτου και κυρίου τοῦ κόσμου, ἀναστάντος Ἰησοῦ εἰς τὴν οὐράνιον πρωτεύουσάν του διὰ τῶν στίχων τοῦ 23 (24)ου Ψαλμοῦ. Ψαλμοῦ χρησιμοποιηθέντος ἥδη ἀπὸ τοῦ 2ου αἰώνος πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναλήψεως,⁵⁰ πρὶν ἀκόμη ἐπικρατήσῃ ἡ κατανόησις αὐτοῦ βάσει τῆς περιγραφῆς τοῦ Λουκᾶ εἰς τὸ α' κεφάλαιον τῶν Πράξεων. Ἡ τελευταία ἐρμηνεία ἐκκινοῦσα και ἐδῶ, ὡς θὰ ἰδωμεν, ἐξ ἀποκρύφου κειμένου θὰ ἀποθῇ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ Λουκᾶ δι παραδοσιακὸς τρόπος κατανοήσεως τοῦ θαυμτέρου θεολογικοῦ περιεχομένου τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ.

Τὴν παλαιοτέραν συσχέτισιν τοῦ 23 (24)ου Ψαλμοῦ μὲ τὸ γεγονός

49) L. BREHIER, Les peintures du rouleau liturgique No 2 du monastère de Lavra, ἐν Seminarium Kondakovianum 11 (1940), σ. 10, πίν. III. 1. A. GRABAR, Un rouleau liturgique constantinopolitain et ses peintures, ἐν Dumbarton Oaks Papers 8 (1954), σ. 170.

50) Πρθλ. E. KÄHLER, Studien zum Te Deum und zur Geschichte des 24. Psalms in Altenkirche, Göttingen 1958, σ. 50 κεξ., ἐνθα και ἀναθεώρησις ἐτέρων ἐξηγήσεων. Περὶ συσχετίσεως τοῦ Ψαλμοῦ μὲ τὴν εἰς Ἀδου Καθόδου 6λ. J. KROLL, Gott und Hölle. Der Mythos vom Descensus—Kampfe, Leipzig—Berlin 1932, σ. 47 κεξ. Ἡ χρῆσις δμως τοῦ Ψαλμοῦ διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς εἰς Ἀδου Καθόδου τοῦ Ἰησοῦ ἀρχίζει πολὺ ἀργότερον τῆς συσχετίσεως αὐτοῦ μὲ τὴν Ἀνάληψην διὰ τοῦ ἀποκρύφου Εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου, τοῦ δποῖον ἡ σημερινὴ του μορφὴ ἀνάγεται τὸ ἀργότερον εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου αἰώνος (KÄHLER, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 63, KROLL, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 83-95).

τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, εἰνίσκομεν εἰς τὸ ἀπόκρυφον εἰς συριακὴν γλῶσσαν σωζόμενον κείμενον τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ 2ου αἰώνος, τὴν «Ἀποκάλυψιν τοῦ Πέτρου». Τὸ κείμενον ἡτο προσφιλές εἰς τὴν ἀρχαὶαν ἐκκλησίαν τῆς Παλαιστίνης, διου ως μᾶς πληροφορεῖ δὲ ἐκκλησιαστικὸς ἴστορικὸς Σωζόμενος, ἀνεγιγνώσκετο μέχρι καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου αἰώνος «ἐν τισιν ἐκκλησίαις... ἀπαξ τοῦ ἔτους» κατὰ τὴν Μ. Παρασκευήν.⁵¹ Τὸ ἀποσπασματικὸς σήμερον σωζόμενον ἀπόκρυφον περιέχει ἐν τμήμα τοῦ λόγου τοῦ Ἀναστάντος ἐπὶ τοῦ δρους τῆς Μεταμορφώσεως καὶ δίδει ἐν συνδυασμῷ μὲ αὐτό, ἐν παράλληλον τῆς ἴστοριας τῆς Μεταμορφώσεως τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, διου δμως μόνον δ Μωϋσῆς καὶ δ Ἡλίας περιβάλλονται ὑπὸ φωτεινῆς δόξης (κεφ. 15). Εἰς τὴν ἀφρήγησιν αὐτὴν συνάπτεται μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κεφ. 17 περιγραφὴ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν μετὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ Ἡλιού, τοὺς δποίους ἀνέλαβε κατελθόν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μέγα, ἀστράπτον, λευκὸν νέφος. Οἱ Ἀπόστολοι ἀνέβλεψαν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἶδον αὐτὸν σχιζόμενον, καὶ ἀνθρώπους ἐν σαρκὶ, οἱ δποῖοι ἥλθον καὶ ἔχαιρέτησαν τὸν Κύριον, τὸν Μωϋσέα καὶ τὸν Ἡλίαν. Καὶ ἀνήλθον εἰς τὸν δεύτερον οὐρανόν. Ἐδω ἔξεπληρώθη δ λόγος τῆς Γραφῆς «Ἄντη ἡ γενεὰ ζητούντων αὐτόν, ζητούντων τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ» (Ψαλμ. 23 (24),6) καὶ μέγας φόβος καὶ μεγάλη ταραχὴ ἔγινεν εἰς τὸν οὐρανόν. Συνεκεντρώθησαν οἱ ἄγγελοι, καὶ ἔξεπληρώθη δ λόγος τῆς Γραφῆς, δ δποῖος λέγει: «Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν» (Ψαλμ. 23(24);7). Καὶ μετὰ ἐκλεισε καὶ πάλιν δ ἀνοιγμένος οὐρανός.⁵²

51) Ἑκκλ. Ἰστ. VII, 19 (MPG 67, 1477).

52) E. HENNECKE-W. SCHNEEMELCHER, Neutestamentische Apokryphen in deutscher Übersetzung II, Apostolisches, Apokalypsen und Verwandtes, Tübingen 1964³ σσ. 482-483. Ἡ γερμανικὴ μετάφραστος τοῦ τελευταίου τμήματος ἔχει ως ἔξῆς: «.. Und eine ganz grosse und glänzendweisse Wolke kam über unser Haupt und nahm unsren Herrn und Moses und Elias auf... Und wir blickten auf, und der Himmel öffnete sich, und wir sahen Menschen im Fleische, und sie kamen und begrüssten unsren Herrn und Moses und Elias und stiegen auf in den zweiten Himmel. Da ward das Wort der Schrift erfüllt: Dies Geschlecht sucht ihn und sucht das Angesicht des Gottes Jakobs. Und grosse Furcht und grosses Entsetzen entstand im Himmel. Die Engel scharthen sich zusammen, auf dass erfüllt würde das Wort der Schrift, das sagt: Machet die Tore weit, ihr Fürsten, Darauf wurde der geöffnete Himmel wieder geschlossen». Κατὰ τὴν μετάφραστον τοῦ E. KÄHLER, ἐνθ' ἀντ., σ. 54. Πρβλ. J. DANIÉLOU, Liturgie und Bibel, München 1963, σσ. 306-307.

Εἰς τὸ ἀπόκρυφον δὲν διασαφηνίζεται ὑπό ποίου ἐλέχθη τὸ «Ἀρατε πύλας...». Τὴν διασάφησιν αὐτὴν θὰ κάνῃ ἀργότερον διάδοτος Ἰουστῖνος (2ος αἰ.). Ὁ ἄγιος ἀπειθυνόμενος πρὸς τὸν Ἰουδαῖον Τρύφωνα, διευκρινίζει δτὶ δ 23 (24)ος Ψαλμός, τὸν δποῖον κατ' αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἐρμηνεύουν δχι δρθδς ως ἀναφερόμενον εἰς τὸν βασιλέα Σολομῶντα «ὅταν εἰσέφερε τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου εἰς τὸν ναόν, ὃν φοιοδόμησε» λέγει: «Κύριος οὖν τῶν δυνάμεων δτὶ οὐκ ἐστιν ὁ Σολομών, ἀποδέεικται· ἀλλὰ ὁ ἡμέτερος Χριστός δτε ἐκ νεκρῶν ἀνέστη καὶ ἀνέβαινεν εἰς τὸν οὐρανόν, κελεύονται οἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ταχθέντες ὑπό τοῦ Θεοῦ ἄρχοντες, ἀνοίξαι τάς πύλας τῶν οὐρανῶν, ἵνα εἰσέλθῃ οὐτος δς ἐστι Βασιλεὺς τῆς δόξης, καὶ ἀναβάς καθίσῃ ἐν δεξιᾳ τοῦ Πατρός, ἔως ἂν θῇ τούς ἐχθρούς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ως διά τοῦ ἀλλού ψαλμοῦ δεδήλωται. Ἐπειδὴ γάρ οἱ ἐν οὐρανῷ ἄρχοντες ἔώρων ἀειδὴ καὶ ἀτιμον τό εἰδος καὶ ἀδοξον ἔχοντα αὐτόν, οὐ γνωρίζοντες αὐτόν, ἐπυνθάνοντο· «Τίς ἐστιν οὐτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης;» Καὶ ἀποκρίνεται αὐτοῖς τό Πνεῦμα τό ἄγιον ἢ ἀπό προσώπου τοῦ Πατρός, ἢ ἀπό τοῦ ἴδιου· «Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός οὐτος ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης».⁵³

Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἔξηγει τὸν 23 (24)ον Ψαλμὸν καὶ δ ἄγιος Λουγδούνου Εἰρηναῖος (2ος αἰ.), εἰς τὸ ἐν ἀρμενικῇ μεταφράσει σωζόμενον ἔργον του «εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος»,⁵⁴ προσθέτων δτὶ αἱ οὐράνιαι Δυνάμεις δὲν ἐγνώριζον περὶ τῆς ἐναρθρωπήσεως τοῦ Λόγου, διότι κατῆλθεν ἀρράτως εἰς τὴν γῆν ἐνῷ τώρα γενόμενος δ Λόγος σάρξ ἡτο δρατὸς κατὰ τὴν Ἀνάληψίν Του. Τὴν ἐντολὴν κατὰ τὸν ἄγιον νὰ ἀνοίξουν οἱ Ἀρχοντες τὰς πύλας τοῦ οὐρανοῦ δίδουν οἱ ἄγγελοι τοῦ στερεώματος.⁵⁵

53) Διάλ. πρὸς Τρύφ. 36 (MPG 6, 553-556) πρθλ. καὶ 85 (MPG 6, 676), Ἀπολογία I, 51 (MPG 6, 404-405).

54) Οθως ἀποκαλεῖ αὐτὸ δ Καισαρείας Εδσέθιος, Ἐκκλ. Ιστ. V, 26.

55) 'H ἐν Texte und Untersuchungen XXXI 3/1 (1907) σ. 44 δημοσιευμένη γερμανικὴ μετάφρασις τοῦ ἀρμενικοῦ κειμένου ἔχει ως ἔξης: "Erhebt, ihr Fürsten, eure Pforten; Ja erhöht euch, ihr uralten Pforten, dass der König der Herrlichkeit einziehe". Denn die uralten Pforten sind die Himmel. Weil aber das Wort in einer für die Geschöpfe unsichtbaren Weise herabgestiegen ist, so ist ihren davon nichts kundgeworden. Nun war das Wort Fleisch geworden, und sichtbar stieg es hinauf. Und als die Mächte ihn sahen, haben die unteren Engel denen, die auf der Feste waren, zugerufen: "Erhebt eure Pforten; Ja, erhöht euch, ihr uralten Pforten, dass der König der Herrlichkeit einziehe".

Διὰ τὸν Τερτυλλιανὸν (π. 160-220) ἡ χριστολογικῆς σημασίας, προφητεία τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ εἶναι αὐτονόχτος. Δὲν δίδει δὲ συγγραφεὺς περιγραφὴν τοῦ περιστατικοῦ, ἀλλὰ συσχετίζει τὴν εἰσοδον τοῦ Χριστοῦ διὰ τῶν αἰωνίων πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ μὲ τὴν ἔξαγοράν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου καὶ τὴν ἀναγωγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν, γενομένην τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἐκ νεκρῶν Ἐγέρσεως Γράφει δὲ Τερτυλλιανὸς εἰς τὸ ἔργον του “*De fuga in persecutione*”: “*Sol cessit diem emptionis nostrae. Apud inferos emancipatio nostra est, et stipulatio nostra in caelis. Sublevatae sunt Portae sempitermae, ut introiret rex gloriae, Dominus virtutum, hominem de terris, immo ab inferis mercatus in caelos*”.⁵⁶

Οἱ Ἱππόλυτος Ρώμης (+ 235), εἰς τὴν ἔξήγησιν τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ δίδει τὴν αὐτὴν αἴτιολογίαν διὰ τὸ κλειστὸν τῶν πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς καὶ δὲ ἄγιος Εἰρηναῖος. Γράφει εἰς σωζόμενα σχόλια τοῦ Ψαλμοῦ αὐτοῦ: «Ἐρχεται ἐπὶ τάς οὐρανίας πύλας, ἄγγελοι αὐτῷ συνοδεύουσι, καὶ κεκλεισμέναι εἰσίν αἱ πύλαι τῶν οὐρανῶν. Οὐδέπω γάρ ἀναβέθηκεν εἰς οὐρανούς. Πρῶτος νῦν φαίνεται ταῖς δυνάμεσι ταῖς οὐρανίαις σάρξ ἀναβαίνουσα. Λέγεται οὖν ταῖς δυνάμεσιν ὑπό τῶν ἀγγέλων τῶν προτρεχόντων τὸν Σωτῆρα, καὶ Κύριον· Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης».⁵⁷

Ἡ οὗτω διαμορφωθεῖσα ἔξήγησις τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ θὰ καταστῇ παραδοσιακὴ εἰς δλόκληρον τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς μαρτυροῦν τὰ ἔξ δλῶν σχεδόν τῶν μερῶν τῆς Μεσογείου παρατεθέντα ἀνωτέρῳ καὶ αὐτά ποὺ θὰ ἀκολουθήσουν κείμενα, διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ⁵⁸ παρὰ τὸ κείμενον τῶν Πράξεων. Θὰ παραθέσω δλίγας ἀκόμη πατερικὰς μαρτυρίας, αἱ δποῖαι προσθέτουν μόνον λεπτομερείας εἰς τὴν ἥδη γνωστὴν χριστολογικὴν ἔξήγησιν τοῦ 23 (24) οὐ Ψαλμοῦ.

Οἱ Μέγας Ἀθανάσιος (295-373), καταφεύγει εἰς τὸν Ψαλμὸν αὐτὸν δχι τόσον διὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ μυστηριακὸν περιεχόμενον τῆς Ἀνα-

56) 7 (MPL 2, 114-115) πρβλ. καὶ Adv. gnosticos scorpiae 10 (MPL 2, 142), Adv. Marcionem 5 (MPL 2, 489) καὶ E. KÄHLER, ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 57-58.

57) MPG 10, 609.

58) Πρβλ. E. KÄHLER, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 62. K. WESSEL, Himmelfahrt, ἐν Reallexikon zur byzantin. Kunst II (1971), στ. 1229. J. DANIÉLOU, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 306 κεξ.

λήψεως, δσον διὰ νὰ τὸ ὑπερασπισθῇ πολὺ δὲ περισσότερον διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ δμοούσιον τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ ἀδιαιρετὸν τῆς σαρκὸς τοῦ Λόγου.⁵⁹ Γράφει δὲ ἄγιος πατήρ: «οὐτῶς ἄρα καὶ τὸ νῦν λεγόμενον, «ὑπερύψωσεν αὐτόν», οὐχ ἵνα αὐτός ὑψωθῇ· ὑψιστος γάρ ἐστιν. ἡμεῖς δέ ὑψωθῶμεν ἐν αὐτῷ, καὶ εἰς τάς πύλας εἰσέλθωμεν τῶν οὐρανῶν, ἃς αὐτός πάλιν ὑπέρ ἡμῶν ἀνέῳξε, λεγόντων τῶν προτρεχόντων» Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης». Καὶ ὅδε γάρ οὐκ αὐτῷ ἥσαν αἱ πύλαι κεκλεισμέναι Κυρίῳ καὶ ποιητῇ τῶν πάντων ὅντι, ἀλλά δι' ἡμᾶς καὶ τοῦτο γέγραπται, οἷς ἦν ἡ θύρα κεκλεισμένη τοῦ παραδείσου. Διό καὶ ἀνθρωπίνως μέν, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται περὶ αὐτοῦ τό· «Ἀρατε πύλας»· καὶ τό, «εἰσελεύσεται», ὡς ἀνθρώπου εἰσερχομένου· θεῖκῶς δέ πάλιν περὶ αὐτοῦ λέγεται, ἐπειδή καὶ Θεός ἐστιν ὁ Λόγος, δτι οὐτός ἐστιν ὁ Κύριος καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης».⁶⁰ Διὰ τὸν μέγαν ιεράρχην Ἀλεξανδρείας δ 23 (24)ος Ψαλμὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς μία γραπτή μαρτυρία, εἶναι μία περιγραφὴ μὲ ἀρκετὰ δραματικὰ στοιχεῖα ἐνὸς οὗτω γενομένου γεγονότος. Τοῦτο γίνεται σαφέστερον εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφήν τοῦ διαμειφθέντος διαλόγου μεταξὺ τῶν ἀγγέλων εἰς ἔτερον κείμενον τοῦ ἄγιου, τὴν «Ὑπόθεσιν εἰς τοὺς ψαλμούς». Σχολιάζει δὲ ἄγιος πατήρ: «Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν. Οἱ διακονοῦντες τῷ Σωτῆρι ἐπὶ γῆς ἄγγελοι, ἀναλαμβανομένου αὐτοῦ, ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσι δηλοῦσιν ἀνόγειν τάς πύλας. [Κύριος κραταιός καὶ δυνατός. Ξενίζονται δέ αἱ δυνάμεις ὄρῶσαι μετά σαρκὸς αὐτὸν ἐμψυχωμένης ψυχῆς νοερᾶς. διό καὶ πυνθάνονται]. Τίς ἐστιν οὐτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Ἐρωτῶσιν αἱ ἄνω δυνάμεις, τό παράδοξον τῆς οἰκονομίας ἐκπληττόμεναι. Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Μυσταγωγοῦσι τοὺς ἄνω οἱ σύν αὐτῷ ἀνελθόντες ἄγγελοι τό μυστήριον, δτι ὁ καταπατήσας τοὺς ἔχθρούς τούς νοητούς δηλοντί, αὐτός ἐστιν ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος】».⁶¹

Διὰ τὸν ἄγιον Γρηγόριον Νύσσης (π. 335-μετὰ τὸ 394) ἡ προφητεία τοῦ Δαβίδ εἰς τὸν 23 (24)ον Ψαλμὸν θεωρεῖται συμπλήρωμα τῶν Εὐαγγελίων, τὰ δποῖα διηγοῦνται τὸν ἐπὶ τῆς γῆς θίον τοῦ Ἰησοῦ «ό δέ

59) Πρβλ. Ἐπιστ. πρὸς Ἀδέλφιον MPG 26, 1073-1080 καὶ B. XΡ. ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, Ἐρμηνεία τῆς πρὸς Φιλιππησίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἀπ. Παύλου, ἐν Ἐπιστ. ἐπετηρίδι τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπισ. Ἀθηνῶν, τ. ΙΕ' (1965) σ. 482.

60) Κατὰ Ἀρείου, I 41 (MPG 26, 97)

61) MPG 27, 141.

ψυηλός οὐτος προφήτης, ἐκβάς αὐτός ἔαυτόν, ώς ἂν μὴ βαρύνοιτο τῷ ἐφολκίῳ τοῦ σώματος, καὶ ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἔαυτόν καταμίξας, τάς ἐκείνων ἡμῖν φωνάς διεξέρχεται, ὅτε προπομπεύουσαι τοῦ Δεσπότου ἐπί τῆν κάθοδον, ἐπαρθῆναι κελεύονται τῶν περιγείων ἀγγέλων, τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ζωήν πεπι-στευμένων, τάς εἰσόδους. λέγονται· Ἀρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε, πύλαι αἰλόνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης. καὶ ἐπειδὴ εἰς ὃ ἂν γένηται ὁ τό πᾶν ἐν ἔαυτῷ περιέχων, σύμμετρον ἔαυτόν τῷ δεχομένῳ ποιεῖ· οὐ γάρ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἀνθρωπος γίνεται, ἀλλά κατά τὸ ἀκόλουθον πάντως καὶ ἐν ἀγγέλοις γινόμενος, πρός τὴν ἐκείνων φύσιν ἔαυτόν συγκατάγει· διά τοῦτο χρήζουσιν οἱ πυλωροί τοῦ δεικνύντος· Τίς ἐστιν οὐτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; Οὐ χάριν τὸν κραταιόν αὐτοῖς καὶ δυνατόν ἐν πολέμῳ ὑποδεικνύουσι, τὸν μέλλοντα πρός τὸν αἰχμαλωτίσαντα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συμπλέκεσθαι, καὶ καταλύειν τὸν ἔχοντα τοῦ θανάτου τὸ κράτος· ἵνα τοῦ ἐσχάτου ἔχθρος ἀφανισθέντος, εἰς ἐλευθερίαν τε καὶ εἰρήνην ἀνακληθῇ τὸ ἀνθρώπινον. Πάλιν διεξέρχεται τάς ὄμοιάς φωνάς· πεπλήρωται γάρ ἢδη τὸ τοῦ θανάτου μυστήριον, καὶ κατώρθωται κατά τῶν πολεμίων ἡ νίκη, καὶ ἐγήγερται τό κατ' αὐτῶν τρόπαιον ὁ σταυρός· καὶ πάλιν ἀνέβῃ εἰς ὑψος, αἰχμαλωτεύον τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ δούς τὴν ζωήν τε καὶ τὴν βασιλείαν, τά ἀγαθά ταῦτα δόματα τοῖς ἀνθρώποις· καὶ δεῖ πάλιν ἀνοιχθῆναι τάς ὑπερκειμένας πύλας αὐτῷ. Ἀντιμεταλαμβάνουσι τὴν προπομπήν οἱ ἡμέτεροι φύλακες, καὶ ἀνοιχθῆναι αὐτῷ τάς ὑπερκειμένας πύλας παρακελεύονται, ἵνα πάλιν ἐν αὐταῖς δοξασθῇ. Ἄλλ' ἀγνοεῖται ὁ τὴν ρυπαράν στολήν τοῦ ἡμετέρου βίου περιβαλόμενος, οὐ τό ἐρύθημα τῶν ἴματίων ἐκ τῆς ληνοῦ τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν. Διά τοῦτο παρ' ἐκείνων ἡ ἐρωτηματική αὐτῇ φωνῇ πρός τοὺς προπομπεύοντας γίνεται Τίς ἐστιν οὐτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης; είτα, ἡ τούτων ἀπόκρισις, οὐκέτι, Ὁ κραταιός καὶ δυνατός ἐν πολέμῳ, ἀλλά, Κύριος τῶν δυνάμεων, ὁ τοῦ παντός ἐξημένος τὸ κράτος, ὁ ἀνακεφαλιώσας τά πάντα ἐν ἔαυτῷ ὁ ἐν πᾶσι πρωτεύων, ὁ εἰς τὴν πρώτην κτίσιν ἀποκαταστήσας τά πάντα, αὐτός ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης.»⁶² Η ρητορικότης τοῦ ἀγίου στενότατα συσχετίζει τὴν Ἀνάληψιν μὲ τὴν εἰς ἈδουΚάθοδον καὶ τὴν ἔξαγορὰν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου.

Ο Διδυμος Ἀλεξανδρείας (+ 395) προβαίνει εἰς λεπτομερέστατον σχολιασμόν τῶν στίχων τοῦ Ψαλμοῦ. Γράφει: «Προτρέχοντες θεῖοι ἄγγελοι

62) Λόγος εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἀνάληψιν τὴν λεγομένην τῷ ἐπιχωρίῳ τῶν Καππαδοκῶν έθει τὴν ἐπισωζομένην, MPG 46, 692-693.

προσεφώνουν τοῖς ἐφεστηκόσιν ταῖς οὐρανίαις πύλαις· «Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ύμῶν,» τάς ύμετέρας, καὶ φύλακές ἔστε. 'Ως γάρ κατιών, κλίνας οὐρανόν καὶ οὐκ ἀνοίξας κατῆλθεν, οὕτως ἀναληφθείς οὐκ ἀνοιχθεισῶν πυλῶν εἰσῆλθεν, ἀλλά αἰρομένων. Εἴτα ἐπεὶ αὐται αἱ πύλαι καὶ λογικαὶ τυγχάνουσιν, καὶ πρός αὐτάς οἱ ἄγγελοί φασιν «ἐπάρθητε, πύλαι αἰώνιοι.» Αὐται δέ αἱ πνευματικαὶ πύλαι, οὐ πρόσκαιροι, ἐπεὶ μή σωματικαὶ, ἀλλ' αἰώνιοι διὰ τό ἄνθον καὶ ἀκήρατον. Πλὴν φάσκοντες ἀρθῆναι καὶ ἐπαρθῆναι τάς πύλας, οὐχ ἔνα τῶν ἐπιδόξων εἰσελεύσεσθαι, ἀλλά τὸν Βασιλέα τῆς δόξης φασίν. Βασιλεὺς δέ δόξης ὁ Σωτήρ, τῷ ἄρχειν πάντων τῶν ἐπιδόξων, κατά Θεόν εἰρηται... 'Αλλ' ἐπεὶ μή μόνος ὁ Θεός Λόγος ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἐπιφερόμενος ἦν ἀνείληφεν σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ νοερῇ ἔνιζόμεναι αἱ ἄνω δυνάμεις ἐπυνθάνοντο, «Τίς ἐστίν οὐτος ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης;» Σάρκα γάρ περικείμενον τὸν λεχθέντα Βασιλέα τῆς δόξης ἴδουσαι, ἐθαύμαζον. Πάλιν δέ οἱ προτρέχοντες «Κύριος, ἔλεγον, κραταίος καὶ δυνατός, «ἄντικρυς τοῦτο βοῶντες "Ον ἵστε παμβασιλέα καὶ τῶν ὅλων Δεσπότην κραταίον καὶ δυνατόν, Οὐτός ἐστι σῶμα περικείμενος, ἀριστεύσας κατά τῶν ἀφ' ἡμῶν πεσόντων, καὶ τυραννικήν ἔξιν ἀναλαβόντων. Κύριος ὃν δυνατός ἐν πολέμῳ ὀφθείς τῷ πάντας καταλελυκέναι, ἀντιδοξῆσαι καὶ ἀντίστασθαι θελήσαντας...»⁶³⁾

'Ο Θεοδώρητος Κύρου (+ 458) ἐπιχειρεῖ ἔτι περαιτέρω νὰ δικαιολογήσῃ τὴν δυσπιστίαν τῶν οὐρανίων ἀρχόντων: «Ἄρατε πύλας... καὶ μοι θαυμαζέτω μηδείς ἄγνοιαν ἀκούων τῶν ἀοράτων δυνάμεων οὗτε γάρ προσασιν, οὗτε ἵσασιν ἀπανταὶ μόνη δέ ἡ θεία φύσις ταῦτην ἔχει τὴν γνῶσιν. Ἀγγελοί δέ καὶ ἀρχάγγελοι, καὶ αἱ ἄλλαι τῶν ἀοράτων δυνάμεων συμμορίαι, τοσαῦτα ἵσασιν, δσα διδάσκονται... Εἰ δέ καὶ διά τῶν κατά τὴν Ἐκκλησίαν τὴν θείαν σοφίαν κατέμαθον ἀκριβέστερον, οὐδέν ἀπεικός ἀγνοεῖν τάς ἄνω δυνάμεις [καὶ τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ τὸ μνηστήριον] φύσιν ἀνθρωπίνην ὄρώσας, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ κεκρυμμένην οὐ θεωμένας θεότητα.. Αἰώνιον δέ πύλας ἀνοιγῆναι παρακελεύονται, ὡς μηδέποτε τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὑπανοιγείσας. Οὐδείς γάρ ἔκείνας τῶν ἀνθρώπων διεπέρασε πώποτε, ἀλλ' ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός Λόγος, τὴν ἡμετέραν ἀναλαβών ἀπαρχήν, ἀνήγαγέ τε εἰς οὐρανούς, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς ψηλοῖς... οὕτω τῆς προτέρας πεύσεως καὶ ἀποκρίσεως γενομένης αὐθις αἱ μέν πυνθάνονται, αἱ δέ ἀποκρίνονται καὶ μανθάνουσιν ως ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος αὐτός ἐστιν ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης,

63) Ἐρμ. εἰς τοὺς Ψαλμ. MPG 39, 1297

τουτέστιν ὁ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ πάσης δοράτου καὶ γενητής φύσεως, ποιητής ἔστι καὶ δημιουργός....»⁶⁴

Αὐτὴ δὲ ἡ χριστολογικὴ ἐξήγησις τοῦ 23 (24)ου Ψαλμοῦ θὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν εἰκονογράφησιν τῶν μεσοβυζαντινῶν ψαλτηρίων, δημιουργοῦνσα οὕτως ἕνα ἴδιαιτερον εἰκονογραφικὸν τύπον τῆς Ἀναλήψεως. Τὴν παλαιοτέραν παράστασιν τοῦ εἰδους εὑρίσκομεν εἰς τὴν φαν τοῦ fol. 22r παρὰ τοὺς στίχους τοῦ 23 (24)ου Ψαλμοῦ τοῦ Ψαλτηρίου Chludoff τοῦ Ἰστορικοῦ Μουσείου τῆς Μόσχας (θος αἱ.).⁶⁵ (Πίν. III). Κάτω παρίσταται δὲ προφητάναξ Δαθίδ πρηνῆς ἐπὶ τοῦ ἑδάφους εἰς στάσιν προσκυνήσεως. Ὑπέρ αὐτὸν δύο ἵπτάμενοι ἄγγελοι ἀνέχουν ἐλλειπτικὴν δόξαν ἐντὸς τῆς δοπίας δὲ Ἰησοῦς φαίνεται μᾶλλον νὰ ἴσταται παρὰ νὰ κάθηται ἐπὶ τοῦ τρισχιδοῦς τόξου τῆς Ἱριδος. Τὸ ἀνώτερον τμῆμα τῆς ἐλλειψεως ὑπεισέρχεται ἐντὸς εὐρυτέρου κύκλου ἐγκλείοντος μικρότερον, ἐντὸς τοῦ δοπίου παρίσταται ἀνοιγμένη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ, τῆς δοπίας τὰ φανοειδῆ θυρόφυλλα κρατοῦν δπισθεν αὐτῶν ἴσταμενοι δύο ἄγγελοι, ἐνῷ ἄστρον εὑρίσκομενον εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ εὐρυτέρου κύκλου – συμβολίζοντος τὸν δρατὸν οὐρανόν – ρίπτει τὰς ἀκτίνας του ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ

64) Ἐρμ. εἰς τοὺς Ψαλμ., MPG 80, 1033-1036.

65) K. WESSEL, Das Himmelfahrtsbild von Sveti Petar in Bijelo Polje, ἐν Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik 21 (1972), σ. 303, εἰκ. 2. Ἡ ἀκριθῆς χρονολόγησις τοῦ Ψαλτηρίου ἐντὸς τοῦ 9ου αἰώνος παραμένει ἀμφισθητούμενη. Ὁ K. WEITZMANN (Die byzantinische Buchmalerei des 9. und 10 Jahrhunderts, Berlin 1935, σσ. 53-57) τὸ χρονολογεῖ βάσει τῆς τεχνοτροπίας περὶ τὸ 900. Ὁ A. GRABAR (L'Iconoclasme byzantin. Dossier archéologique, Paris 1957, σσ. 196-197) βάσει τοῦ εἰκονογραφικοῦ του προγράμματος εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς πατριαρχίας τοῦ Φωτίου (858-867). Ὁ A. FROLOW (La fin de la querelle iconoclaste et la date des plus anciens psautiers grecs à illustration marginale, ἐν Revue de l' histoire des religions LXIII (1963), σσ. 201-223) τὸ χρονολογεῖ εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς Εἰκονομαχίας. Ὁ I. ŠEVČENKO (The Anti-iconoclastic Poem in the Pantocrator Psalter, ἐν Cahiers Archeologiques XV (1965), σσ. 39-60) ὑποστηρίζει δτὶ τὰ ψαλτήρια τοῦ 9ου αἰώνος μὲν μικρογραφίας εἰς τὴν φαν ἀντιγράφουν ψαλτήριον εἰκονογραφηθὲν ἐπὶ πατριάρχου Μεθοδίου 843-847). Ὁ A. GRABAR πάλιν (Quelques notes sur les psautiers illustrés byzantins du IX siècle, ἐν Cahiers Archéologiques XV (1965), σσ. 61-82) ἐνισχύει δτὶ περαιτέρω τὴν χρονολόγησίν του εἰς τὸ 858-867. Ὁ V. LAZAREV (Storia della pittura bizantina, Torino 1967, σσ. 116-117) παρατηρεῖ δτὶ ἡ ἀνωτέρα ὑστέρα χρονολόγησις τοῦ A. GRABAR δὲν εὐσταθεῖ διότι ἔξεχουσαν θέσιν εἰς τὰς μικρογραφίας τοῦ Ψαλτηρίου κατέχει δὲ πατριάρχης Νικηφόρος (806-815), ἐνῷ δὲν ἀπεικονίζεται δὲ πατριάρχης Μεθόδιος (843-847) οὗτε δὲν αὐτοκράτειρα Θεοδώρα, οἱ δποιοι ἀνεστήλωσαν τὸ 843 τὰς εἰκόνας.

Ίησον. Τό δτι ή σκηνή εἰκονογραφεῖ τὸ γεγονός τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ συμφώνως πρὸς τὴν πατερικήν καὶ ἀπόκρυφον ἐξήγησιν τοῦ παρ' αὐτήν ἀναγεγραμμένου ψαλμικοῦ κειμένου γίνεται σαφές ἐκ τῆς δομοίας σκηνῆς τοῦ fol. 25v τοῦ Ψαλτηρίου τοῦ Θεοδώρου τοῦ 1066 τοῦ Βρεταννικοῦ Μουσείου τοῦ Λονδίνου,⁶⁶ δπου ή σκηνή ἐπιγράφεται «Η ΑΝΑΛΗΨΙC», αἱ δὲ πύλαι καθορίζονται ὡς «ΑΙ ΠΥΛΑΙ ΤΟΥ ΟΥΡΑΝΟΥ». Τό αὐτὸ θέμα εὑρίσκομεν κατὰ τὸν 12ον αἰώνα καὶ εἰς τὴν μικρογραφίαν τοῦ fol. 41r τοῦ Ψαλτηρίου Barberini τῆς Biblioteca Sacra Vaticana⁶⁷

Ἐν τέλει δὲ ή ἐπικρατήσασα οὕτως ἐξήγησις τοῦ 23 (24)ου Ψαλμοῦ θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως συμπληροῦσα τὴν περιγραφὴν τοῦ γεγονότος ὑπὸ τοῦ εὐλαύνειστοῦ Λουκᾶ εἰς τὸ α' κεφάλαιον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἡ δποίᾳ ἀφορῷ τὴν περιγραφὴν τοῦ τρόπου τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τῆς γῆς, ἐνῷ διὰ τῶν στίχων τοῦ προφήτου Δαβὶδ ἡδυνήθησαν οἱ πατέρες νὰ περιγράψουν τὴν οὐράνιον πορείαν τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἔξαρουν τὸ βαθύτερον θεολογικὸν περιεχόμενον τῆς Ἀναλήψεως, ἥτοι τὴν ἀνύψωσιν τοῦ «πεπτωκότος Ἀδάμ» εἰς τὸν οὐρανόν. Οὕτω διαβάζομεν εἰς ἴδιο μελον τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως: «Τὴν καταβᾶσαν φύσιν τοῦ Ἀδάμ, εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ὁ Θεός, καινοποίησας σεαυτῷ, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἔχοντος ἀνήγαγες σήμερον ὡς ἀγαπήσας γάρ, συνεκάθισας ὡς ἀπαθής παθών δέ συνεδόξασας. Ἄλλ' οἱ Ἀσώματοι, Τίς ἐστιν οὐτος, ἐλεγον, ὁ ὠραῖος ἀνήρ; ἄλλ' οὐκ ἄνθρωπος μόνον, Θεός δέ καὶ ἄνθρωπος, τὸ συναμφότερον τὸ φαινόμενον».⁶⁸

Καὶ εἰς ἕτερον ἴδιο μελον συνδυαζομένου τοῦ κειμένου τοῦ α' κεφαλαίου τῶν Πράξεων μετὰ τῶν στίχων τοῦ 23 (24)ου Ψαλμοῦ περιγράφεται ὡς ἀκολούθως ἡ πορεία τοῦ Ἀναλαμβανομένου ἀπὸ τοῦ δρους τῶν Ἐλαιῶν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ οὐρανοῦ.⁶⁹ Διαβάζομεν: «Οτε ἐν δόξῃ, Χρι-

66) S. DER NERSESSIAN, L' Illustration des Psautiers grecs au Moyen âge II, Londres Add. 19. 352 (Bibl. des Cah. Arch. 5), Paris 1970, εἰκ. 46.

67) K. WESSEL, Ἑνθ' ἀνωτ., σ. 303, εἰκ. 3.

68) Πεντηκοστάριον, σ. 160a, ἐκδ. τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

69) Περὶ ἐπιδράσεως τῆς ὑμνολογίας ἐπὶ τῆς εἰκονογραφίας τοῦ «κανονικοῦ» τίτου τῆς Ἀναλήψεως εἰς δύο ὑστεροβυζαντινάς παραστάσεις· τοῦ Sveti Petar εἰς Bijelo Polje τοῦ

στέ ὁ Θεός, τῶν Μαθητῶν ὄρώντων, αἱ νεφέλαι ὑπελάμβανόν σε μετά σαρκός πύλαι ἐπήρθησαν αἱ οὐράνιαι· ὁ χορός τῶν Ἀγγέλων ἔχαιρεν ἐν ἀγάλλιάσει· αἱ ἀνώτεραι δυνάμεις ἔκραζον, λέγουσαι· Ἄρατε πύλας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης». ⁷⁰

Τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ θανάτου ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζει ἡ βυζαντινὴ τέχνη διὰ τῆς ἐκ τοῦ Ἅδου δυναμικῆς ἄρσεως τοῦ Ἅδαμ ὑπὸ τοῦ Ἀναστάτου εἰς τὴν παράστασιν τῆς «εἰς Ἅδου Καθόδου», σκηνῆς, ἡ δοπία, μετὰ τὴν εἰκονομαχικὴν κρίσιν θὰ ἀποθῇ ἡ κυρία ἀπεικόνισις εἰς τὸ Βυζάντιον τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως.⁷¹ Τὸ γεγονός αὐτὸ τῆς ἀπελευθέρωσεως τοῦ Ἅδαμ, ἥτοι τοῦ ἀνθρώπου, ὑπογραμμίζει καὶ τὸ προαναφερθὲν ἰδιόμελον. Ἡ ἀνθρωπίνη δὲ σάρξ, μετὰ τῆς δοπίας ἀνελήφθη ὁ Ἰησοῦς, ὑπῆρξεν, ὡς εἶδομεν, ἡ αἵτια τῆς μη ἀναγνωρίσεως Αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐπουρανίων πυλωρῶν. Ὁ ἀπόστολος δὲ Θαδδαῖος ὡς καὶ ἡ λατινικὴ παραλλαγὴ τοῦ ἀποκρύφου εὐαγγελίου τοῦ Νικοδήμου δημιούν, ὡς εἶδομεν, καὶ περὶ συνοδείας τοῦ Ἀναλαμβανομένου ὑπὸ τῶν ἀναστάτων μετ' Αὐτοῦ νεκρῶν. Τὴν ἀνάστασιν μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν «δικαίων» ἀπεικονίζει ἡ βυζαντινὴ σκηνὴ τῆς «εἰς Ἅδου Καθόδου». Οὕτω διὰ τῆς εἰς Ἅδου Καθόδου τοῦ Ἰησοῦ ἐπιτυγχάνεται ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῷ διὰ τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀνύψωσις αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν, δπως ὠραιότατα περι-

Μαυροθουνίου (ἀρχάς 14ου αἰ.) καὶ τοῦ Ἅγ. Ἡράκλειδου τῆς μονῆς τοῦ Ἅγ. Ιωάννου τοῦ Λαμπαδιαστοῦ Κύπρου (α' ἡμίσυ 13ου αἰ.) 8λ. K. WESSEL, ἐνθ' ἀνωτέρω. Διὰ τὸ σερβικὸν μνημεῖον καὶ PRIBISLAV SIMIC, La fresque de l' Ascension du Christ à Bijelo Polje et son contenu liturgique, ἐν Zograf 6 (1975), σσ. 21-24 (σερβ. μὲ γαλλ. περιληψιν).

70) Πεντηκοστάριον, σ. 1608.

71) Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ μέθου καὶ τῆς θεολογικῆς σημασίας αὐτοῦ 8λ. K. GSCHWIND, Die Niederfahrt Christi in der Unterwelt, München 1911. J. KROLL, ἐνθ' ἀνωτέρω. I. N. KAPMIRH, Ἡ εἰς ἄδου κάθοδος τοῦ Χριστοῦ ἐξ ἐπόψεως δρθοδόξου, Ἀθηναὶ 1939. A. GRILLMEIER, Der Gottessohn im Totenreich, ἐν Zeitschrift für katholische Theologie 71 (1949), σσ. 1-53, 184-203. A. RAES, La Risurrezione di Gesù Cristo nella Liturgia bizantina, ἐν Gregorianum 39 (1958), σσ. 481-493. Περὶ τῆς εἰκονογραφίας τοῦ θέματος 8λ. E. LUCCHESI-PALLI, ἐνθ' ἀνωτέρω καὶ τῆς ιδίας Anastasis ἐν Reallexikon zur byzantin. Kunst I (1966), στ. 142-148. J. VILLETTTE, La Résurrection du Christ dans l'art chrétien du II au VIIe siècle, Paris 1957, σ. 89 κεξ. Περὶ μᾶς παραλλαγῆς τοῦ θέματος 8λ. A. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, Ὁ θμολογικός εἰκονογραφικός τύπος τῆς εἰς τὸν Ἅδην Καθόδου τοῦ Ἰησοῦ, ΕΕΒΣ 17 (1941), σσ. 113-129.

γράφει τό γεγονός αὐτὸς ὁ ἄγιος Ἰωάννης δὲ Χρυσόστομος εἰς διηλαμβανούσιν τοὺς εἰς τὴν Ἀνάληψιν: «Ἄλλ᾽ ἡμεῖς οἱ τῆς γῆς ἀνάξιοι φανέντες, σήμερον εἰς οὐρανούς ἀνήχθημεν οἱ μηδέ τῆς κάτω ἀρχῆς ὅντες ἄξιοι, πρός τὴν θασιλείαν ἀνέθημεν τὴν ἄνω, ὑπερέβημεν τοὺς οὐρανούς, ἐπιλαβόμεθα τοῦ θρόνου τοῦ θασιλικοῦ· καὶ ἡ φύσις, δ' ἦν ἐφύλαττε τὸν παράδεισον τὰ χερουβίμ, αὐτῇ ἐπάνω τῶν χερουβίμ κάθηται σῆμερον». ⁷²⁾ Καὶ κατωτέρῳ «οὐδὲ ὥρᾳ τουτί τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ πρός τὴν γῆν; μᾶλλον δέ κάτωθεν ἀρξώμεθα· οὐχ ὥρᾳ, ἀπό τοῦ ἄδου πρός τὴν γῆν τὸ διάστημα ὅσον; ἀπό τῆς γῆς πάλιν πρός τὸν οὐρανόν; ἀπό τοῦ οὐρανοῦ πάλιν πρός τὸν οὐρανόν τὸν ἀνώτερον; ἀπ' ἐκείνου πρός τοὺς ἀγγέλους, πρός τοὺς ἀρχαγγέλους, πρός τάς ἄνω δυνάμεις, πρός αὐτὸν τὸν θρόνον τὸν θασιλικόν; Τοῦτο δὲ τὸ διάστημα καὶ τὸ ὑψος τῆς φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀνήγαγε. Βλέπε, ποῦ κάτω ἐκείτο, καὶ ποῦ ἀνέβη· οὗτε καταβῆναι ἦν κατώτερον, οὐ κατέβη ὁ ἀνθρωπος, οὗτε ἀναβῆναι ἀνώτερον, οὐ ἀνήγαγεν αὐτὸν πάλιν. Καὶ ταῦτα δηλῶν ὁ Παῦλος ἔλεγεν· ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς (Ἐφ. 4, 10), Καὶ ποῦ κατέβη; Εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς (Ἐφ. 4, 9), καὶ ἀνέβη ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν». ⁷³⁾

Οὐδὲν τοῦτο διηλεῖ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοτελοῦς πλέον ἔορτῆς τῆς Ἀναλήψεως τῆς τεσσαρακοστῆς μετὰ τὸ Πάσχα ἡμέρας, θέλεπει τὴν πορείαν τοῦ Ἰησοῦ καὶ μετ' Αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν μυχῶν τοῦ Ἄδου μέχρι τοῦ ἐπουρανίου χερουβικοῦ θρόνου ὡς ἐν ἐνιαίον γεγονός, μὴ ἐπηρεαζόμενος ὑπὸ τῆς ἱστορικῆς, ἐπισήμου πλέον καὶ λειτουργικῶς χρονικῆς σειρᾶς τῆς Ἀναστάσεως καὶ τῆς Ἀναλήψεως, ὅλλα ὑπὸ τοῦ βαθυτέρου θεολογικοῦ περιεχομένου τῶν δύο γεγονότων τοῦ ἔργου τῆς θείας οἰκονομίας. Τὸ αὐτὸς συμβαίνει καὶ μὲ τὸν ἄγιον Γρηγόριον Νύσσης, διμιούντα καὶ αὐτὸν εἰς τὴν ἀνεξάρτητον ἔορτὴν τῆς Ἀναλήψεως, καὶ δὲ διοῖς χρησιμοποιεῖ ἐπὶ πλέον πρὸς καλυτέραν κατανόησιν τοῦ γεγονότος τὸν 23 (24)ον Ψαλμόν. ⁷⁴⁾

Οἱ αὐτοὶ δὲ θεολογικοὶ λόγοι, παρὰ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα, θὰ ἐπηρέασαν καὶ τὴν συναπεικόνισιν τῆς εἰς Ἅδου Καθόδου καὶ τῆς Ἀναλήψεως εἰς τοὺς δύο μεσοβυζαντινοὺς σταυρούς, του Vicopisano καὶ

72) MPG 50, 444-445.

73) MPG 50, 446-447.

74) Βλ. ἀνωτ. σσ. 287-288.

τῆς Πλίσκας, ώς καὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ διατηρουμένου μέχρι σήμερον Ἑλληνικοῦ, πασχαλινοῦ ἔθιμου τοῦ «Ἀρατε πύλας», τὸ δποῖον δύναται οὕτω νὰ θεωρηθῇ κατάλοιπον τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰώνων, οἱ δποῖοι εἶδον τὴν Ἀνάστασιν καὶ τὴν Ἀνάληψιν ώς δύο φάσεις τοῦ αὐτοῦ γεγονότος, τῆς ὀπερυψώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου».

Μόναχον 1977